

NÅR BARN MÅ VÆRE VOKSNE.

SKILDRINGER OM OPPVEKST I FATTIGDOM

INNHOLD

FORORD	4
SAMMENDRAG	6
1 BAKGRUNN FOR RAPPORTEN	8
2 OM METODE	10
3 MENNESKENE I HISTORIENE	12
4 SKOLEHVERDAGEN - INKLUDERING OG EKSKLUDERING	14
5 FRITIDSAKTIVITETER – MULIGHETER OG HINDRINGER	24
6 FRITID OG SOSIALT LIV	31
7 OMSORGSPERSONER	33
8 MØTENE MED DET OFFENTLIGE	36
9 KONSEKVENSER OG PÅVIRKNING PÅ LIVET	38
10 OPPSUMMERING	43
VEDLEGG 1 ANBEFALINGENE FRA DE UNGE	44
VEDLEGG 2 OPPSUMMERING AV SPØRREUNDERSØKELSEN	47

FORORD

Om å leve bak en usynlig skillevegg

Anne Bergh, generalsekretær i Røde Kors

Når barn må være voksne, er tittelen vi har brukt på denne rapporten. For det er slik mange som vokser opp i fattigdom, opplever barndommen sin. De vokser opp med å ha færre materielle goder enn andre barn, de møter helt andre utfordringer og står i andre situasjoner enn de aller fleste barn i Norge. Mange må ta langt mer ansvar enn alderen deres skulle tilsi.

115.000 barn i Norge vokser opp i familier med vedvarende lavinntekt, det er et tall som ofte gjentas i samfunnsdebatten og i mediene. Men til tross for tidvis mye oppmerksomhet og stor politisk enighet om at alle barn skal ha like muligheter uavhengig av familiens inntekt, er veien dit lang. På ti år økte antallet barn som bor i familier med vedvarende lavinntekt i Norge. Mellom 2010 og 2020 gikk andelen opp fra 7,7 prosent til 11,7 prosent. Det er veldig mange barn. Bak tallene finner vi store, humanitære utfordringer.

Jeg vil rette en stor takk til de åtte unge menneskene som har latt seg intervjuet i denne rapporten

om egen oppvekst og barndom, skolehverdag og skolefritid, og som lar oss ta del i deres tanker om framtiden og hvordan oppveksten har påvirket dem. Mange av historiene de forteller er rystende og de gir et annet bilde av Norge enn vi er vant med. De har kjent på kroppen når velferdssystemet ikke fungerer, når skolen forsterker ulikhet i stedet for å legge til rette for like muligheter og utvikling. De forteller om en barndom med voksne bekymringer knyttet til økonomi som de bærer med seg videre. Som «Nora» sier: «Jeg tenker ALL-TID på penger».

Gjennom frivillig innsats over hele landet, har Røde Kors over 120.000 møter med barn og unge i løpet av ett år. Det er menneskemøter fylt med mye glede, men også med alvor. Det gjør et sterkt inntrykk når vi møter barn som ikke får varme måltider hjemme, som ikke har matpakke på skolen og som vet at det ikke er penger til å dekke kostnadene til utstyr eller kontingenter for fritidsaktiviteter.

Dette er barn som ikke går i bursdagsselskaper fordi det er forventet at de har med gave. De reiser ikke med foreldrene på ferieturer. De ønsker seg grunnleggende ting som vinterjakker og varme sokker til jul. Fattigdom skaper utenforskap, en usynlig skillevegg til det samfunnet andre lever i.

Når dette skrives, opplever vi at langt flere familier enn før er under økonomisk press, med økte priser på nødvendige varer og tjenester. Også familier som egentlig har grei økonomi, merker at det er strammere. Utfordringene for dem som i utgangspunktet har lite, blir enda større. Fellesverket i Trondheim

forteller om en tredobling i antall henvendelser knyttet til mat. Barnas Røde Kors (BARK) opplever stadig oftere at barn mangler skikkelig yttertøy når de skal delta på uteaktiviteter.

Røde Kors vil gjøre hva vi kan for at alle barn skal ha en god barndom med sosiale nettverk, tilgang til trygge voksne og fritidsaktiviteter. Men for at vi som samfunn skal finne gode løsninger for barn som vokser opp under vanskelige kår, må vi ha et godt kunnskapsgrunnlag, forstå både

årsaker og behov og høre barnas egne historier. Innsikten som de åtte unge menneskene deler i denne rapporten, kombinert med svarene fra den nasjonale spørreundersøkelsen vi har gjennomført, er et bidrag til dette kunnskapsgrunnlaget.

Barn må få være barn. Det krever at vi som er voksne, er nettopp det. Å sikre at barn ikke vokser opp i fattigdom, at de har det de trenger og får utvikle seg i sitt eget tempo, er de voksnes ansvar.

SAMMENDRAG

I arbeidet med rapporten **Når barn må være voksne** har Røde Kors dybdeintervjuet åtte unge voksne i alderen 18 til 26 år, samt gjennomført en landsdekkende spørreundersøkelse blant unge i aldersgruppen 15 til 25 år om tematikken oppvekst i familier med lavinntekt.

Rapporten beskriver hvordan de unge har blitt holdt utenfor viktige arenaer for læring og opplevelser både på skolen og i fritiden, på grunn av familiens manglende økonomiske ressurser.

Skolen utgjør en stor del av oppveksten, og den legger et svært viktig grunnlag for voksenlivet. Fra spørreundersøkelsen lærer vi at 4 av 10 av respondentene ofte gruet seg til å gå på skolen. I intervjuene fikk Røde Kors høre historier om situasjoner i skolen hvor de unge opplevde at forskjeller ble synliggjort og forsterket. De forteller om å ikke få være med på skoleturer på grunn av familiens dårlige økonomi, eller om å måtte dra hjem når de andre skulle videre til Skolefritidsordningen (SFO). Spørreundersøkelsen viser at de som gruet seg til å gå på skolen i oppveksten er mindre fornøyde med sine nåværende liv, enn de som ikke gruet seg.

Blant de unge som ble intervjuet fortalte flere at de ikke fikk benyttet seg av tilbudet om skolemat eller skolemilk der dette fantes, fordi foreldrene ikke kunne betale for det. Skolemat gikk i slike situasjoner fra å være et sunt tilbud til elever til en markør for utenforskap. Spørreundersøkelsen

viser at de aller fleste baserer seg på å ta med seg matpakke hjemmefra til skolen. Hva som finnes i kjøleskapet hjemme, er derfor avgjørende for innholdet i matpakken. Mat og varierende tilgang på mat trekkes ofte frem i historiene de unge forteller.

I intervjuene forteller unge om fritidsaktiviteter de måtte slutte i. Det var ikke penger hjemme til å betale for medlemskap, utstyr, bussbilletter eller treningsavgifter. Selv om fritidsaktivitetene ble forsøkt finansiert ved hjelp av egne småjobber, pengestøtte fra venner og bekjente eller avtaler med trenere, var ikke dette løsninger som ga mulighet til deltagelse over tid.

Fra det sosiale livet utenfor skole og fritidsaktiviteter får Røde Kors høre historier om å ha gruet seg til bursdagsselskap og medfølgende gaveforventninger, og om å dikte opp ferieturer for å ikke føle seg annerledes. I spørreundersøkelsen ser vi at 4 av 10 barn og unge fra familier med lavinntekt føler de ikke har samme muligheter som andre til ferieopplevelser. Nesten 1 av 6 føler på utenforskap på grunn av dårlig økonomi.

De unge forteller at å vokse opp i en familie med lavinntekt har påvirket dem mye som personer. Det har påvirket valg de har tatt, tanker de har om utdanning og yrkesliv, og hvordan de ser på fremtiden. Noen snakker om hvordan oppveksten har påvirket deres psykiske helse og om vanskeligheter med å skille sine utfordringer og problemer fra sine foreldres.

Røde Kors fikk høre om et anstrengt forhold til økonomi i ung voksen alder, og om problematiske møter med det offentlige hjelpeapparatet gjennom oppveksten. Flere har svært «voksne» bekymringer, og spørreundersøkelsen viser at over en fjerdedel var ganske, svært ofte eller alltid bekymret for økonomi i oppveksten.

Noen av de fineste historiene fra intervjuene kommer frem når de unge forteller om personer som har stilt opp for dem gjennom oppveksten. Besteforeldre, venners mødre, nabofamilien, lærere og trenere har vist dem stor omsorg og gitt

konkret hjelp i vanskelige perioder og situasjoner. Viktigheten av medmennesker som stiller opp, er uvurderlig. Flere fortalte at de følte seg heldige og var takknemlige for støtten de hadde fått fra omsorgspersonene.

Rapporten illustrerer hvor viktige medmennesker er, men den viser også at systemene i skolen, på fritiden og i hjelpeapparatet må være innrettet bedre til å møte behovene til barn og unge som vokser opp i lavinntektsfamilier. Å få den hjelpen man trenger, kan ikke være en tilfeldighet.

1 BAKGRUNN FOR RAPPORTEN

Røde Kors jobber for at grupper i sårbare livssituasjoner, både nasjonalt og internasjonalt, skal få et bedre livsgrunnlag. I samarbeid med Statistisk Sentralbyrå (SSB) har Røde Kors utarbeidet rapporten Sosial puls.¹ Den første ble utgitt i 2017, og fem år senere kom rapporten Sosial puls 2022,² som også fanger opp utfordringer som Covid-19-pandemien har medført. Her identifiseres de mest sårbare gruppene i Norge. Fattige barnefamilier har i begge disse rapportene blitt identifisert som en av de mest sårbare gruppene. Sosial puls viser at det fremdeles er slik at de største humanitære utfordringene i Norge rammer barn og unge, og at dette oftest handler om fattigdom, omsorgssvikt og manglende oppfølging.

I 2021 utarbeidet Røde Kors notatet «Oppvekst i Norge – stadig flere fattige».³ I notatet presenteres tall og fakta knyttet til oppvekst i vedvarende lavinntekt. **En familie med «vedvarende lavinntekt» defineres vanligvis som en familie som har en inntekt som er 60 prosent eller lavere enn medianinntekten til alle husholdninger i befolkningen, og som lever i denne økonomiske situasjon i tre år eller mer.** Norge har ikke et offisielt mål på fattigdom eller en fattigdomsgrense. Barn som lever i familier med vedvarende lavinn-

tekt, vil i norsk sammenheng ofte bli omtalt som at de lever i fattigdom. Notatet presenterer blant annet tallene fra SSB som viser at 115 000 barn under 18 år vokste opp i vedvarende lavinntekt i 2019.⁴

Medianlønnen i 2021 er ca. 550 000 kr.
60 prosent av medianlønn er 330 000 kroner.⁵

Nå i 2022 er tallene for 2020 tilgjengelige. Tallene viser at det ikke har vært noen bevegelse fra året før (2019): Antallet er fremdeles 115 000 barn (under 18 år) som vokser opp i familier med vedvarende lavinntekt i Norge.⁶ Ser vi litt tilbake i tid er andelen barn som vokser opp i vedvarende lavinntekt nesten tredoblet siden årtusenskiftet,⁷ og siden 2011 har det vært en jevn økning i antall barn.

Nesten 6 av 10 av barna som vokser opp i vedvarende lavinntekt har innvandrerbakgrunn. Forklaringer til denne gruppens høye representasjon er store husholdninger og lav tilknytning til arbeidsmarkedet.⁸ Manglende yrkestilknytning er den viktigste faktoren i lavinntektsanalyser.

1 Røde Kors har tidligere bestilt lignende oppdrag fra Fafo (1993 og 2009).

2 Røde Kors (2022). Sosial puls 2022 - En rapport om de største humanitære behovene i Norge. Norges Røde Kors. <https://www.rode-kors.no/aktuelt/2022/sosial-puls-2022/>

3 Hølaas, I. I. (2021). Oppvekst i Norge – stadig flere fattige. Norges Røde Kors. https://www.rodekors.no/contentassets/803e-39b6886f4c76a949be374af06499/308937_notat-oppvekst-i-lavinntektsfamilier_uu-rettet.pdf

4 SSB måler både årlig lavinntekt, se <https://www.ssb.no/statbank/table/06947/> og vedvarende lavinntekt (som er lavinntekt over en periode på 3 år eller mer).

5 Fløtre, I.A og Tuv, N. (2022, 29. mars) Hva er vanlig lønn i Norge? Statistisk sentralbyrå <https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/lonn-og-arbeidskraftkostnader/artikler/hva-er-vanlig-lonn-i-norge>

6 Normann, T. M. og Epland, J. (2022, 31. mars). Barn i lavinntektshusholdninger. Fremdeles 115 000 barn med vedvarende lavinntekt i 2020. Statistisk sentralbyrå. <https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/inntekt-og-formue/statistikk/inntekts-og-formuesstatistikk-for-husholdninger/artikler/fremdeles-115-000-barn-med-vedvarende-lavinntekt-i-2020>

7 Hammersland, R. og Barstad, A. (2022). Humanitære behov i Norge. Statistisk sentralbyrå. https://statbank.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/levekra/artikler/humanitaere-behov-i-norge.status-2022/_attachment/inline/e2dca5cb-3288-4353-945b-a71ca8d67450:1bf3083ec2b9751ce840d6117237e6954d9b0cdb/RAPP2022-33.pdf

8 Normann, T. M. og Epland, J. (2022, 31. mars). Barn i lavinntektshusholdninger. Fremdeles 115 000 barn med vedvarende lavinntekt i 2020. Statistisk sentralbyrå. <https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/inntekt-og-formue/statistikk/inntekts-og-formuesstatistikk-for-husholdninger/artikler/fremdeles-115-000-barn-med-vedvarende-lavinntekt-i-2020>

Antall barn i en husholdning og antall voksne med yrkestilknytning er avgjørende. Vi finner enslige forsørgere oftere enn parhusholdninger i lavinntektsgruppen.⁹

Røde Kors har mye kunnskap som viser utfordringene som oppvekst i familier med vedvarende lavinntekt kan føre til når det gjelder psykisk og fysisk helse, arbeidsliv, bosituasjon og sosiale forhold.¹⁰ Til tross for at barn i familier med lavinntekt er mer utsatt for disse utfordringene, ser vi blant annet i Sosial puls 2022 at mange som vokser opp i familier med lavinntekt klarer seg bra; en oppvekst i en lavinntektsfamilie trenger ikke å henge sammen med de ovennevnte utfordringene. Barn og unge i familier med lavinntekt har likevel dårligere levekår på visse områder. De forteller i større grad om helseplager og psykosomatiske symptomer. De viser flere tegn på sosial isolasjon og ensomhet, og flere har ikke gjort ferdig skolen.¹¹

Med dette som bakteppe ønsket Røde Kors å snakke med unge mennesker som selv har opplevd å vokse opp i en familie der pengene aldri strakk til. Røde Kors snakket med dem om skole, fritidsordninger og om hvordan oppveksten har

påvirket valg de har tatt når det gjelder utdanning og arbeidsliv. Vi fikk lære mer om hvordan de har opplevd møtet med hjelpeapparatet, og hvem og hva som har vært viktige for dem gjennom oppveksten.

Rapportens hovedanliggende er å formidle erfaringene til dem som har kjent utfordringene på kroppen, for å bidra til at deres stemmer blir hørt. En stor del av denne rapporten er derfor viet til intervjuer med åtte unge voksne hvor de forteller om sine erfaringer fra skole og fritid, sine fremtidsplaner og anbefalinger. I tillegg supplerer Røde Kors intervjuene med funnene fra en spørreundersøkelse, som ble sendt ut parallelt, for å lære mer om omfanget av temaene som ble tatt opp i intervjuene og for å styrke faktagrunnlaget for rapporten.

En av de viktigste grunnene til å intervju de unge var å formidle deres egne anbefalinger til beslutningstakere om hva som bør gjøres for å forbedre situasjonen for barn og unge som vokser opp i familier med lavinntekt i dag. I vedlegg 1 presenteres anbefalingene fra de unge som ble intervjuet, samt anbefalingene som kom frem i spørreundersøkelsen.

9 Normann, T. M. og Epland, J. (2022, 31. mars). *Barn i lavinntekts-husholdninger. Fremdeles 115 000 barn med vedvarende lavinntekt i 2020*. Statistisk sentralbyrå. <https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/inntekt-og-formue/statistikk/inntekts-og-formuesstatistikk-for-husholdninger/artikler/fremdeles-115-000-barn-med-vedvarende-lavinntekt-i-2020>

10 Hølaas, I. I. (2021). *Oppvekst i Norge – stadig flere fattige*. Norges Røde Kors. https://www.rodekors.no/contentassets/803e-39b6886f4c76a949be374af06499/308937_notat-oppvekst-i-lavinntektsfamilier_uu-rettet.pdf

11 Røde Kors (2022). *Sosial puls 2022 - En rapport om de største humanitære behovene i Norge*. Norges Røde Kors. <https://www.rodekors.no/aktuelt/2022/sosial-puls-2022/>

2 OM METODE

I løpet av våren og sommeren 2022 dybdeintervjuet Røde Kors åtte unge voksne i alderen 18 til 26 år om deres erfaringer med å vokse opp i familier med lavinntekt. I tillegg til dybdeintervjuene gjennomførte Røde Kors en landsdekkende spørreundersøkelse. Tilsvarende spørsmål som i intervjuene ble stilt i spørreundersøkelsen. En kombinasjon av kvalitativ og kvantitativ metode er derved brukt i denne rapporten.

Dybdeintervjuene

- Fem kvinner og tre menn ble intervjuet. Fire av de unge var 18 år, og de fire andre var 21, 23, 25 og 26 år.
- Røde Kors tok utgangspunkt i SSBs statistikk, som viser barn under 18 år i lavinntektshusholdninger. Det ble forsøkt å rekruttere fra kommuner med enten høy andel eller høyt antall barn i lavinntektshusholdninger.
- Det ble lagt vekt på å finne intervjuobjekter fra hele landet. De som ble intervjuet har vokst opp i kommuner i Norge med både lave, middels og høye innbyggertall.
- Ansatte og frivillige i Røde Kors distriktsforeninger, lokalforeninger og aktiviteter (hovedsakelig Ferie for alle og Fellesverket) i de relevante kommunene ble forespurt om de hadde kjennskap og kontakter til aktuelle kandidater. Noen intervjuobjekter ble rekruttert via denne førstekontakten, mens andre ble rekruttert via andre- eller tredjekontakter.¹²
- De unge som ble intervjuet ble identifisert på bakgrunn av at de har brukt Røde Kors-aktiviteter som er innrettet mot familier med lavinntekt, eller at ansatte og frivillige i Røde Kors hadde kjennskap til en ung person som hadde vokst opp i en familie med lavinntekt. Noen av informantene har vært åpne om at de har vokst opp i familier i det de selv kalte «barnefattigdom» eller i «lavinntektsfamilier».
- Det var lettere å finne kvinner enn menn å intervju. Derfor ble Opinion engasjert til å finne en mannlig informant for å gi en bedre kjønnsbalanse til utvalget.

De unge som ble intervjuet har ulike bakgrunn, og Røde Kors har ikke innsikt i det faktiske inntektsnivået til personene som ble intervjuet.

Spørreundersøkelsen

- Opinion ble engasjert for å organisere spørreundersøkelsen fra Røde Kors.
- For å kunne delta i spørreundersøkelsen vurderte de unge selv at familien hadde hatt dårlig råd i minimum to år i løpet av oppveksten. Begrepet «dårlig råd» heller enn «lavinntekt» ble brukt for å anvende et språk mer forståelig for målgruppen.
- 214 unge i alderen 15 til 25 år svarte på spørreundersøkelsen.
- Kjønnsfordelingen var 54 prosent kvinner og 46 prosent menn.

12 Denne metoden har mange likhetstrekk med «Snøballmetoden». Se Tjora, A. (2017). *Kvantitative forskningsmetoder i praksis* (3. utgave 2. opplag). Gyldendal Akademisk.

I denne rapporten har Røde Kors valgt å i hovedsak bruke begrepet «lavinntekt» for å beskrive gruppen. Det er ungdommens subjektive erfaring og opplevelse av lavinntekt eller av fattigdomsbegrepet som ligger til grunn for utvelgelsen, både når det gjelder intervjuene og spørreundersøkelsen. Røde Kors har ikke kunnskap om inntektsnivået i de unges familie eller om inntektsnivået stemmer overens med SSBs definisjon av vedvarende lavinntekt.

Resultatene fra spørreundersøkelsen supplerer intervjuene og gir et innblikk i omfang når det gjelder de ulike temaene. I vedlegg 2 oppsummeres de mest relevante funnene fra spørreundersøkelsen. I rapporten videre omtales Røde Kors spørreundersøkelse bare som **spørreundersøkelsen**.

Både intervjuobjektene og respondentene fra spørreundersøkelsen ble invitert til å se tilbake på erfaringer fra oppveksten med særlig fokus på skole og fritid. Spørsmålene og svarene har derfor hovedsakelig en tilbakeskuende innfallsvinkel. Intervjuobjektene er alle ferdige med videregående skole, mens noen av respondentene i spørreundersøkelsen fremdeles vil være i ungdomskolen og videregående skole. Gitt alderen til en andel av respondentene, der noen fremdeles er i skolealder, vil dette for noen likevel være ganske ferske erfaringer.

I tillegg ble de unge invitert til å se fremover og gi anbefalinger til andre unge og til beslutningstakere.

3 MENNESKENE I HISTORIENE

«Tror bare at ja, hvis vi hadde hatt en grei økonomi, vi hadde ikke trengt å være rike, men bare nok til at vi aldri kommer til å miste strømmen igjen. At vi alltid har mat vi kan spise»

Denne rapporten tilhører først og fremst de åtte unge som åpenhjertig fortalte sine historier, delte sine tanker og kloke refleksjoner om hvordan det var å vokse opp i en familie der pengene aldri strakk til. Rapporten tilhører også de 214 unge som tok seg tid til å svare på spørreundersøkelsen Røde Kors sendte ut om den samme tematikken. Sist, men ikke minst, tilhører rapporten de 115 000 barna og unge som i dag vokser opp i familier med vedvarende lavinntekt.¹³

Rapporten bygger på historier fra unge mennesker fra ulike steder i Norge. De har ulik bakgrunn, men har til felles at de vokste opp i et hjem med lavinntekt, hvor de i en veldig ung alder fant strategier og løsninger som majoriteten i velferdssamfunnet Norge aldri har måttet ta stilling til. «Nora» forteller med en liten latter om hvordan hun «guilt-trippet» vennene sine til å betale de 25 kronene som var inngangsbilletten til skolens ungdomsklubb. «Emma» snakker om hvordan hun passet på å gå til stedet hvor hun visste hun kunne finne skolemelken de andre klassekameratene ikke hadde hentet. Til tross for disse historiene er dette ikke «stakkarslige» personer. Dette er historier fra sterke, unge mennesker som har klart seg til tross for en tøff oppvekst med marginale goder, som med rette har masse stolthet i hvor de er i livet dag. De har opplevd en barne- og ungdomstid som det kan

komme overraskende på de fleste av oss at fremdeles er en realitet i Norge.

De åtte personene som har blitt intervjuet er gitt fiktive navn for å opprettholde deres anonymitet. Gjennom rapporten skal vi få høre fra «Mehdi» (26 år), «Anna» (21 år), «Nora» (23 år), «Emma» (18 år), «Amar» (18 år), «Siri» (18 år), «Amalie» (18 år) og «Jonas» (25 år). De kommer fra fylkene Troms og Finnmark, Agder, Viken og Innlandet.¹⁴ Noen har flyttet rundt og har bakgrunn fra flere steder i landet, og i tillegg til de nevnte fylkene har noen også bodd i Oslo. Majoriteten er født og oppvokst i Norge, men to av informantene kom til Norge da de var ungdommer. En av disse, Mehdi, er den eneste av de åtte som ikke har bodd i Norge som barn. Han kom til Norge som 18-åring, uten andre familiemedlemmer. Han er inkludert siden hans historie inneholder viktige erfaringer om lavinntekt og utenforskap. Som hos alle mennesker er deres historier og erfaringer unike. De har forskjellige opplevelser og forskjellige familierelasjoner, og deres erfaringer har berørt og formet dem ulikt. Rammebetingelsene for deres liv er ulike.

Gjennom det de unge fortalte virker noen å ha hatt en oppvekst med god omsorg, mens andre har vært mer overlatt til seg selv, og i ung alder blitt pålagt et veldig stort ansvar. Svarene deres bærer preg av dette. Nora forteller om hvordan barnevernet har vært brukt som en trussel av moren når hun har prøvd å si at hun ikke har det bra. Det ble sett på som en «quick fix» fra moren som da kunne si at **«om du ikke tar deg sammen nå så ringer jeg barnevernet og så henter de deg»**. Andre situasjoner blir uttrykt mer med

¹³ Normann, T. M. og Epland, J. (2022, 31. mars). *Barn i lavinntektsusholdninger. Fremdeles 115 000 barn med vedvarende lavinntekt i 2020*. Statistisk sentralbyrå. <https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/inntekt-og-formue/statistikk/inntekts-og-formuesstatistikk-for-husholdninger/artikler/fremdeles-115-000-barn-med-vedvarende-lavinntekt-i-2020>

¹⁴ Sitatene er blitt skrevet i standardisert språk/bokmål, for å beskytte respondentenes anonymitet.

en sårhet og et savn over noe man kunne ønske man hadde fått oppleve sammen med moren. Siri forteller om sydenturer hun har vært på sammen med fosterforeldrene, men legger til:

«...skulle bare ønske at det var noe jeg hadde opplevd med mamma et par ganger».

Noen uttrykker forståelse for situasjonen familien er i, og det er en opplevelse av at familien jobber sammen som et lag. Anna sier (om sin mor) når hun blir spurt hva som gjorde at de hadde dårlig råd:

«Nei, det er jo ikke lett å forsørge åtte hoder»

Flere virker å ha kjent på et ansvar for å bidra med penger inn i familieøkonomien, og skaffe sine egne penger til eget forbruk. Amalie forklarer om hvordan det å ha dårlig råd har påvirket livet hennes:

«Så jeg har vært veldig at jeg skal jobbe og tjene penger og sånne ting selv, både fordi det skal bli lettere for mamma, fordi i det siste har vi hatt det veldig vanskelig med penger. Og ja, bare generelt at jeg kan gjøre ting da, jeg kan liksom leve mitt eget liv og ha litt egne penger og litt sånt, da».

Behovene de uttrykker, er ikke merkbart ulike og ikke avhengig av om de kommer fra et stort eller lite sted, men samspillet mellom det å ha dårlig råd og stedet man kommer fra, gir seg til uttrykk i noen sammenhenger. Jonas har vokst opp på et svært lite sted, og han forteller om manglende muligheter, som for eksempel svært begrenset utvalg av fritidsaktiviteter.

Fra SSBs statistikk vet vi at eneforsørgere og store familier, samt familier med innvandrerbakgrunn, er overrepresentert i statistikken for husholdnin-

ger med vedvarende lavinntekt.¹⁵ Til tross for et relativt begrenset utvalg informanter til dybdeintervjuene gjenspeiler allikevel gruppen dette.

Ofte er det bare en forelder til stede i historiene. Farspersonene er hos flere en «skygge» i fortellingen eller ikke til stede i det hele tatt, og noen ganger omtalt som en person som ikke har bidratt.

«... pappa hadde en jobb, men han var veldig dårlig med penger og slikt» (Anna), **«Pappa gikk fra mamma ganske tidlig. Da jeg var ett år eller noe sånt, og mamma fullførte aldri utdanningen»** (Nora). **«Ja, faren til de to små hjelper litt mer til nå, fordi det er nå vi har det verst. Men ikke like mye som han skulle da»** (Amalie).

Omtrent halvparten av dem som ble intervjuet har innvandrerbakgrunn. Noen var født i Norge, noen kom som små barn, og to kom til Norge da de var ungdommer. Amar kom til Norge i tenårene og reflekterer rundt foreldrenes erfaring med å ha vokst opp i fattigdom i hjemlandet og hvordan det har påvirket hvordan moren håndterer penger. Amar forklarer at fordi moren har hatt veldig vanskelige perioder i livet, hun er **«litt redd for å komme i de tidene igjen»**. Han ser deres egen situasjon i Norge opp mot morens før hun kom til Norge, og uttrykker at de ikke har det så ille: De har nok penger til mat. Slik ser vi at rammebetingelsene påvirker hvordan Amar tenker rundt egen situasjon.

Historiene til alle åtte unge som ble intervjuet, er unike. I rapporten forsøker Røde Kors å bringe frem de individuelle stemmene og erfaringene og samtidig belyse tema flere av dem tar opp i intervjuene. Spørreundersøkelsen bidrar med et større kvantitativt tilsnitt til problemstillingene.

15 Normann, T. M. og Epland, J. (2022, 31. mars). *Barn i lavinntektshusholdninger. Fremdeles 115 000 barn med vedvarende lavinntekt i 2020*. Statistisk sentralbyrå. <https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/inntekt-og-formue/statistikk/inntekts-og-formuesstatistikk-for-husholdninger/artikler/fremdeles-115-000-barn-med-vedvarende-lavinntekt-i-2020>. Se også Hølaas, I. I. (2021). *Oppvekst i Norge – stadig flere fattige. Norges Røde Kors*. https://www.rodekors.no/contentassets/803e39b6886f4c76a949be-374af06499/308937_notat-oppvekst-i-lavinntektsfamilier_uu-rettet.pdf

4 SKOLEHVERDAGEN - INKLUDERING OG EKSKLUDERING

«Flere tilbud og så kanskje litt mer tilrettelegging, spesielt på skole, barneskoler og sånne ting. For man merker jo forskjellen. Når jeg var yngre på barneskolen... som når jeg snakker om det med skolemelk og SFO og slike ting, man merker jo at man ikke skal lage så store forskjeller blant barn»

Skolen kan være en fantastisk arena for inkludering, muligheter og glede i oppveksten. Samtidig kan den for noen oppleves ekskluderende og et sted med utrygghet og hvor utenforskap skapes og forsterkes.

Barn som vokser opp i familier med vedvarende lavinntekt, har lavere sannsynlighet for å fullføre videregående skole enn andre barn.¹⁶ Det vi ikke vet så mye om, er hvordan den gruppen opplever skolehverdagen; om de føler tilhørighet og i hvor stor grad de har økonomisk mulighet til å ta del i de samme aktivitetene som andre elever. Tall fra spørreundersøkelsen viser at 32 prosent følte de ikke passet inn blant medelevene sine. Sammenligner vi med tall fra Ungdata 2022, der skoleelever over hele landet blir spurt, som vil si at Ungdata når elever fra alle sosioøkonomiske grupper, er 19 prosent i Ungdata-undersøkelsen litt eller helt uenige i en tilsvarende påstand.¹⁷ Vi ser at en betydelig større andel unge fra familier med lavinntekt opplever å ikke passe inn på skolen. Å føle at man ikke passer inn på skolen kan være

en utfordring i seg selv, men det kan også være problematisk fordi kontakt med jevnaldrende har betydning for mestring, sosial kompetanse, tilhørighet og psykisk helse.¹⁸

Spørreundersøkelsen viser at det er en større andel jenter enn gutter som føler de ikke passer inn. Dette bekreftes i Ungdata 2022. Det er likevel større forskjeller mellom kjønnene i spørreundersøkelsen enn det er i Ungdata-tallene. I tillegg er det generelt en mindre andel av respondentene i spørreundersøkelsen som synes de passer inn. Dette samsvarer med ensomhetsstall, som er høyere blant jenter enn gutter.¹⁹ Det kan være mange grunner til at unge jenter i større grad enn gutter opplever at de ikke passer inn på skolen. En av forklaringene kan være mote- og merkepresset blant unge, som har vært debattert mye i de senere år. Å være jente og ha dårlig råd kan gjøre det vanskeligere å følge «motekoden» som eksisterer i noen vennegjenger og skoler. Senere i rapporten (kapittel 9) forteller Emma om hvordan hun brukte alle pengene fra sin første sommerjobb på en merkeveske, før hun innså at hun bidro til et usunt motepress i skolen. Emma sier senere i sine anbefalinger at hun mener skoleuniformer vil være med på å redusere forskjellene i skolen.

I intervjuene med de åtte unge voksne forteller mange om gode vennskap og gleden over å lære, men historiene om hvordan ulikhetene ble forsterket eller synliggjort i skolen, er dominerende i

16 Ekren, R., Grendal, O. N. (2021, 7. desember). *Barn i vedvarende lavinntekt klarer seg litt dårligere i utdanning og arbeid*. Statistisk sentralbyrå. <https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/inntekt-og-formue/artikler/barn-i-vedvarende-lavinntekt-klarere-seg-litt-darligere-i-utdanning-og-arbeid>

17 Bakken, A. (2022). Ungdata 2022. Nasjonale resultater. Rapport 5. NOVA/OsloMet. <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/bitstream/handle/11250/3011548/NOVA-rapport-5-2022.pdf?sequence=5&isAllowed=y>

18 Fløtten, T., Nielsen, R. A. (2015). *Barnefattigdom – en kunnskapsoppsummering. Vedlegg til Like muligheter i oppveksten. Regjeringens samarbeidsstrategi for barn og ungdom i lavinntektsfamilier (2020-2023)*. Barne- og familiedepartementet. https://www.regjeringen.no/contentassets/bb45eed3479549719fb14c78eba35bd4/strategi-mot-barnefattigdom_web.pdf

19 Hølaas, I.I., Laupstad, I., Sigurjonsdottir, S., Aagesen, U. C., Botnen, T., Clausen, N. (2021). *Psykt Ensom. Om ensomhet blant barn og unge*. Norges Røde Kors. https://www.rodekors.no/contentassets/3ada49637c394283ace72a9f709c323f/308630_rapport-psykt-ensom_uu.pdf

fortellingene, som da Nora ble spurt om hvordan hun opplevde skolen:

«Mm. Det var vel i grunnskolen jeg begynte å se at andre hadde det litt enklere enn meg. Sånn typisk på sånne skidager. Det var veldig populært og ikke så lett bestandig å ha ski til det, og hvis man får lånt ski så er det vanskelig å ha klær til det. Det er jo vinterklær, det er jo skiklær og det er jo alt mulig. Og typisk når vi skulle kle på oss og gå ut i friminuttene, så kunne vi få beskjed om å kle på oss ull, jeg hadde ikke ull, det var for dyrt, så da sto jeg der og fikk kjeft for jeg ikke hadde ull. Når du går i første klasse, så forstår du ikke helt hvorfor du får kjeft for noe som du ikke skal ha ansvar for».

Hun sier videre at hun opplevde at forskjellene ble tydeliggjort av lærerne, heller enn at de viste forståelse for situasjonen hennes:

«Nei, det var litt sånn jeg følte de tydeliggjorde det veldig mye mer. Når vi snakka om sommerferier og vinterferier, så ble jeg alltid sendt til [navn på sted] til besteforeldrene mine, mens andre viste til London og til Spania og så var det sånn vi satt i sånn ring og så pekte på en og en og spurte hva vi hadde gjort, og så kom det til meg, å så sa de «Nei, men deg trenger vi ikke prate om for du har jo bare vært hos bestemor og bestefar»

På spørsmål om trivsel i skolen svarer Nora at historier som dette «**stort sett overskygget hele tiden**» i skolehverdagen.

Lærerens relasjonelle kompetanse er svært viktig i møtet med barn og unge i sårbare livssituasjoner. Kvaliteten på relasjonen til ansatte i det offentlige tjenesteapparatet, og i yrker som læreryrket, er svært viktig for unge. Studier har vist at dette kan være mer avgjørende enn selve «tjenesten» de tilbyr.²⁰ Som det forklares i metodekapittelet er personene Røde Kors intervjuer ferdige med videregående skole (halvparten av dem helt nylig), så deres eksempler ligger noen år tilbake i tid. Nora viser til at hennes lillesøster møter akkurat samme problemstillinger i skolen i dag som hun snakker om ovenfor, og at hun ikke ser noen endringer siden hun var skoleelev.

I spørreundersøkelsen fremgår det at 39 prosent var helt eller ganske enige i påstanden «Jeg gruet meg ofte til å gå på skolen». Dette er en betydelig andel. Ungdata har en tilsvarende andel på 27 prosent. Videre viser spørreundersøkelsen at de som gruet seg til å gå på skolen i oppveksten er mindre fornøyde med sine nåværende liv enn de som ikke gruet seg så mye. De som er mer fornøyd med sitt nåværende liv, trivdes bedre sosialt på skolen. Selv om det ikke nødvendigvis er en direkte kausalitet her, illustrerer dette at hvordan man hadde det som barn, og i skolen, kan ha sammenheng med hvordan man har det som voksen. At barns forhold i oppveksten påvirker deres voksenliv, kan vi blant annet lese om i SSBs rapport «Humanitære behov i Norge».²¹ Her vises det blant annet til at det er et kjennetegn ved mange utsatte grupper at de har hatt en vanskelig barndom. Eksempelvis ser vi dette

blant innsatte i norske fengsler og langtidsmotakere for sosialhjelp.

Skoleutflukter

I intervjuene får vi høre ulike historier om hvordan skolene har organisert klasseturer og utflukter. Vi hører om ulike praksiser fra skole til skole. Ifølge gratisprinsippet er det i grunnskolen noen utgifter skolen har ansvaret for, og andre utgifter foresatte har ansvaret for. For eksempel skal klasseturer som er en del av opplæringen og foregår i skoletiden, være gratis for elever og foreldre.²² Klasseturer kan være viktige element for inkludering og samhold i en klasse, men da må alle kunne delta.

Fra spørreundersøkelsen ser vi at 12 prosent sjelden eller aldri deltok på de fleste klasseturer og utflukter skolen tilbød. Vi vet ikke grunnen til at disse elevene ikke deltok, eller om det var gratis å delta. 12 prosent er en liten andel når utvalget er så begrenset (214 respondenter), men vi velger likevel å ta det med her, med forbehold om at det er fare for feilmarginer ved et så lavt antall. Fra intervjuene ser vi at flere av de unge har opplevd å ikke kunne delta på klasseturer eller utflukter. At det er en relativt liten gruppe som ikke deltar, gjør det muligens enda mer synlig, noe som historiene nedenfor viser.

Flere sier at det var vanskelig å være med på alle turene, og det var flere tilfeller hvor de måtte være hjemme eller bli igjen på skolen. Anna forteller om en skoletur til Oslo som hun ikke fikk være med på:

20 Fyhn, T., Radlick, R. L., Sveinsdottir, V. (2021). *Unge som står utenfor arbeid, opplæring og utdanning. En analyse av unge i NEET-kategorien*. (2-2021). NORCE Helse og NORCE Samfunn. <https://www.ks.no/contentassets/25072fbf9d4d4577899c335e431117d7/Unge-utenfor-arbeid-opplering-og-utdanning.pdf>

21 Hammersland, R. og Barstad, A. (2022). *Humanitære behov i Norge*. Statistisk sentralbyrå. <https://statbank.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/levekår/artikler/humanitære-behov-i-norge.status-2022/attachment/inline/e2dca5cb-3288-4353-945b-a71ca8d67450:1bf3083ec2b9751ce840d6117237e6954d9b0cdb/RAPP2022-33.pdf>

22 Utdanningsdirektoratet. (u.å). *Gratisprinsippet i skolen. Klasseturer*. Hentet 3. august 2022 fra <https://www.udir.no/regelverk-og-tilsyn/skole-og-opplaring/gratisprinsippet/grunnskolen/aktiviteter-og-turer/klasseturer/?path=cehmjmdcehmjmjcehmkdj>

«[...], men jeg husker det var en gang da vi skulle på en Oslotur, og det var veldig dyrt, og man måtte legge ut fra egen lomme. Det passa seg ikke der og da, og da fikk jeg ikke muligheten til å være med. Jeg husker godt at det var veldig, veldig kjipt og det var noe alle hadde snakka om veldig lenge og vi skulle på teater ... og det var skikkelig gøy, men jeg hadde ikke muligheten til å være med. For at det ikke skulle høres så teit ut, da måtte jeg bare si at jeg har blitt dårlig, så jeg kan ikke være med selv om man hadde veldig lyst å være med. Og så så man liksom at alle la ut på snapchat at de var der.»

Noen har opplevd at skolen har lagt opp til klasseturer til utlandet der det ikke var anledning for alle å være med. Nora forteller:

«På ungdomskolen skulle vi alle til [navn på by i Europa], og alle i klassa dro utenom meg. Da måtte vi betale inn alt sjøl. Jeg jobba ved siden av skolen på sykehjemmet så jeg hadde ikke tid til å gå dugnad og samle inn tomflasker og sånt. Og alle tomflaskene vi hadde hjemme gikk jo tilbake til husholdninga.»

Det ble derfor ingen tur for Nora til den europeiske storbyen. Hun ble igjen med de andre klassene og **«hadde matte»**.

I intervjuene blir det fortalt historier om skoler som ikke legger opp til store utflukter. Dette kan være bevisst fra skolen eller foreldrene sin side. Amalie sier at på hennes skole var det vanligvis ikke lagt opp til noen store turer på grunn av at foreldrene i klassen ikke ville betale for det **«så det var ikke på grunn av mamma»**. Siri forteller at skoleturer på skoler hun har gått på, bare ble lagt til nærområdet:

«Nei, det var meste gå ut i den første skogen vi ser. Vi har jo leirskolen, da, det tror jeg er den eneste klasseturen vi har hatt som er lenger enn den nærmeste skogen.»

Selv om det blir uttrykt at det ikke var det morsomste å «bare» dra på tur i skogen eller på telttur, gir dette mindre rom for at noen blir satt utenfor slik som vi så i eksemplene over.

I løpet av intervjuene ble det fortalt mange historier om personer som har stilt opp for de unge i ulike situasjoner gjennom oppveksten, selv om det ikke var deres direkte ansvar. Dette fikk vi historier om også fra skolen. Amalie forteller om læreren som ser og forstår de økonomiske utfordringene familien hennes har, og dekker kostnadene for skoleturen til utlandet:

«Som regel så gikk det jo greit, ... vi har alltid kunnet snakke med lærerne, de er forståelsesfulle og kanskje heller kunne betale over tid, da, enn å betale alt på en gang. Ja, og det var jo avslutningen, nei ikke avslutning, det var en skoletur vi dro til [land i Europa] i tiende eller niende klasse. Så tror jeg læreren min betalte for alt, faktisk».

Amalie forteller at hun opplever at hun har vært heldig som har hatt lærere som har forstått situasjonen hennes, og hjulpet med å legge til rette. Eksempelet ovenfor på en omtenksom handling fra læreren til Amalie illustrerer hvor tilfeldig det kan være om alle blir inkludert eller ikke, også i skolen.

Skolemat

«*Hvordan skal jeg si det? Jeg har jo studert litt økonomi, og den største grunn til vi burde ha skolemat er jo at i Norge sier vi at alle skal ha like muligheter, men når du ikke har muligheter til å få i deg mat eller gå på skolen mett, så har du ikke samme muligheter som de andre. Du presterer dårligere i fag, du ... gymtimer ..., det er ikke samme muligheter om ikke alle får mat på skolen»*

I spørreundersøkelsen svarer over 80 prosent at de har med seg egen matpakke hjemmefra på skolen. Bare tre prosent sier de fikk gratis skolemat eller frukt, og fire prosent sier de hadde skolematordning betalt av foresatte. 16 prosent var helt eller ganske enig i påstanden om at de ofte var sultne på skolen. Det er flere muligheter for å forklare disse tallene. En slutning som kan trekkes, er at de fleste skoleungdom er avhengige av den maten som finnes hjemme, og derfor vil matinntaket i løpet av skolehverdagen være avhengig av hva som finnes i kjøleskapet hjemme. Når vi vet at det har vært en prisøkning på matvarer på over 13 prosent fra oktober 2021 til oktober 2022,²³ er det sannsynlig at dette har påvirket hva familier med dårlig råd har mulighet til å handle inn, og at kostholdet i familien blir påvirket negativt.

Mat er et tema som handler om mer enn skolemat i intervjuene, og griper inn i mange deler av livet til de unge vi intervjuet. Mat blir nevnt som en «pullfaktor» for å være hos besteforeldre eller venners familier. Mat er for noen et vanskelig

tema, og flere forteller om varierende grad av tilgang og kvalitet på mat hjemme. I løpet av intervjuene sa flere at de ikke hadde råd til den bedre maten som ble solgt på skolen, eller at kantine-maten var dyr. Som med andre «goder» som koster penger i skolesammenheng, kan mat være med på å synliggjøre forskjellene blant elevene. Jonas forteller:

«Og så var det i mange år varmmattilbud på skolen, da, men måtte betale for det siden kommunen ikke har penger. Og da hadde jeg naturligvis ikke penger til det. Mens de andre satt rundt og spiste varmmat, så satt jeg og spiste brødskive, knekkebrød eller slikt».

Noen har vært borte i ulike ordninger. I sitatet nedenfor ser vi at Siri ikke hadde muligheten til å benytte seg av kantineordningen på skolen, siden kantinekortet ikke ble fylt opp.

«På ungdomsskolen så var det jo kantine og vi fikk kantinekort, og så ja, skulle foreldrene fylle på det, da, sånn at du kunne gå og kjøpe deg mat med det. Det fikk jeg ikke gjort så veldig ofte, for det ble fylt på en eller to ganger, så hadde ikke mamma råd til å fylle på det mer».

Mat er et basisbehov og er viktig for folkehelsen.²⁴ Som en av respondentene peker på i sitatet ovenfor er riktig ernæring svært viktig i lærings-sammenheng, og bidrar til å gi alle like muligheter. Røde Kors har erfaring med viktigheten av mat på arenaer hvor unge oppholder seg, dette kom tydelig frem i evalueringen som ble gjort av Fellesverket (Røde Kors' aktivitetshus for unge) i

23 Statistisk sentralbyrå (2022, 10. november). *Konsumprisindeksen*. SSB Priser og prisindekser. <https://www.ssb.no/priser-og-prisindekser/konsumpriser/statistikk/konsumprisindeksen>

24 Gerhardsen, M. (2021, 7. april). «*Hadde hatt det bedre om jeg fikk mett den sultne magen min på skolen*». Det er på tide å få på plass et gratis skolemåltid for alle. Nasjonalforeningen for folkehelsen. Hentet 31. august 2022 fra <https://nasjonalforeningen.no/mina-blogg/gratis-skolemat/>

2019, hvor matservering nå er en integrert del av aktiviteten.²⁵ Å tilby et sunt gratis skolemåltid per dag har betydning for hvor sunt barn spiser, og det har særlig positiv påvirkning blant barn med lavere sosioøkonomisk status.²⁶ I spørreundersøkelsen ble respondentene også spurt om deres anbefalinger til myndighetene om hvilke tiltak som vil være nyttige for å hjelpe barnefamilier med dårlig råd.²⁷ Her ble respondentene bedt om å rangere ulike tiltak etter første-, andre- og tredjeprioritet. «Gratis mat på skolen» er anbefalingen som oftest kommer på førsteprioritet, sammen med «Økt barnetrygd, og/eller økonomisk støtte til familier med dårlig råd».

Skolemelk

Nært beslektet med skolematen forteller flere om skolemelkordningen på skolen i oppveksten. I intervjuene hadde Røde Kors i utgangspunktet ikke med spørsmål om skolemelk, og noe overraskende ble historiene om skolemelken i flere intervjuer stående som historier om utenforskap i praksis. Anna forteller:

«Jeg husker også at vi hadde sånn skolemelk, det hadde jeg heller ikke muligheten til å få, det hadde vi rett og slett ikke råd til. Og sånn var det ganske lenge. Så hvis jeg eventuelt skulle få melk, så måtte det være vennene mine som ikke orka å drikke melken sin for eksempel, eller på slutten av dagen kunne det være noe melk igjen av de som ikke hadde drukket opp melken sin, da. Da kunne de gi bort melken. Så pleide jeg veldig ofte å vente til slutten av dagen, ved den melkeavdelingen,

i tilfelle noe kom inn, da kunne jeg få noe melk, liksom.»

Historiene om skolemelk fra intervjuene kretser mye rundt å vente og se om noen ikke dukker opp, slik at man da kan ta melken som er til overs. På Amalie sin skole var det mulighet for å få sjokolademelk²⁸ på skolen, noe Amalie uttrykker var «veldig stas» for en fjerdeklassing:

«Vi hadde skolemelk og skolesjokomelk. Men det fikk jeg aldri. Det koster penger, så det var noe jeg ikke fikk. Så da var jeg veldig heldig hvis det var noe som var borte, så kanskje jeg fikk sjokomelk en dag.»

Også Emma snakker om å stå og speide og vente på at andre ikke tok skolemelken de hadde bestilt, og gleden over å få muligheten til å ta melken som ble til overs når ikke alle hentet melken sin den dagen. Emma sier:

Jeg var veldig glad for at folk bestilte skolemelk for det var ikke alltid de tok fra den der ..., da tok jeg, og var litt sånn «hvem sin er det, kan jeg bare ta den liksom?»»

Skolemelk representerte kanskje noe man ikke fikk, noe man ble holdt borte fra, noe man kunne få resten av dersom de andre ikke tok. Fra å være et sunt tilbud til elever kan det virke som det for Nora, Emma og Anna opplevdes som en faktor som bidro til utenforskap.

25 Hølaas, I. I. (2019). *Evaluering av prosjekt Fellesverket*. Norges Røde Kors. <https://norgesrdekors.sharepoint.com/sites/Aktiviteter/Delte%20dokumenter/Evalueringsrapport%20-%20evaluering%20av%20prosjekt%20Fellesverket.pdf>

26 Vik, F.N., Van Lippevelde, W. & Øverby, N.C. (2019). Free school meals as an approach to reduce health inequalities among 10–12-year-old Norwegian children. *BMC Public Health*, (19), 951. <https://doi.org/10.1186/s12889-019-7286-z>

27 Anbefalingene er samlet i vedlegg 1.

28 Merk at det er bare i Amalies tilfelle det fortelles om sjokolademelk. De to andre snakker om «vanlig» melk.

Skolemelk

¼ l lettmeik koster 6,75 kr per stk. Dette utgjør utgjør rundt 33 kroner per uke for fem dager. For ett skoleår (38 uker) vil dette tilsvare over 1 200 kr.

Merk at skolemelk er bare ett av flere produkter som selges gjennom Tines Skolelyst.

En drikkeyoghurt koster 12 kroner. Med samme utregning som ovenfor utgjør dette 2 280 kroner for ett skoleår.

Kilde: <https://www.skolelyst.no/produkter>

SFO – skolefritidsordning²⁹

- *-Det var veldig sjeldent, det var bare hvis det var absolutt krise. At ingen kunne hente meg eller hvis det skjedde noe, som at mamma ikke var hjemme eller noe. Annet enn det så var jeg ikke på SFO.*
- Vet du hvorfor?*
- Det koster jo penger, da.*

Spørreundersøkelsen viser at om lag en tredjedel av de 214 respondentene sjelden eller aldri har benyttet seg av skolefritidsordninger. Blant dem som sjelden eller aldri benyttet seg av skolefritidsordninger, var den oppgitte årsaken for 28 prosent at familien ikke hadde råd. Dette utgjør åtte prosent av alle respondentene i spørreundersøkelsen.³⁰

«Skolefritidsordningen skal være noe annet enn skole og barnehage, og den er ikke en del av skolen. SFO skal legge til rette for lek, kultur- og fritidsaktiviteter med utgangspunkt i alder, funksjonsnivå og interesser hos barna, og gi omsorg og tilsyn»

Fra regjeringens nettsider:³¹

29 I Oslo kommune kalles SFO for AKS «Aktivitetsskolen»

30 Se tidligere kommentar om fare for feilmarginer ved et lavt antall

31 Regjeringen. (2022, 24. mai). *Skolefritidsordningen (SFO)*. <https://www.regjeringen.no/no/tema/utdanning/grunnsopplaring/artikler/skolefritidsordningen-sfo/id434946/>

De aller fleste som ble intervjuet uttrykte at de hadde hatt et behov eller ønske om å delta på SFO. De som hadde gått på SFO forteller om positive erfaringer. Inntrykket er også at SFO var veldig tett knyttet til skolehverdagen for de unge.³² Det var et sted for viktig læring, som vi blant annet ser fra Emmas erfaringer nedenfor.

Erindringene knyttet til SFO belyser mange perspektiver. For noen var SFO en arena de ikke fikk delta på. Et sted «alle» skulle til etter skoletid, som de ble holdt borte fra, som i Annas erfaring. Opplevelsene Annas venner har fra SFO, begrenser seg ikke bare til selve SFO-aktiviteten, men det farger også hva «alle» snakker om utenfor SFO, og det bidro til å ekskludere Anna i flere deler av hverdagen hennes.

«[] etter skolen, da var det bare snakk om SFO. «Å, da skal vi spise det på SFO». Jeg husker ganske ofte at jeg dro hjem til mamma og sa «Hvorfor kan ikke jeg også få dra på SFO, alle er på SFO, jeg har også lyst å være på SFO». Det var jo rett og slett for vi ikke hadde råd til det, det passet ikke der og da. Sånn var det bare.»

Det blir også reflektert over hvor nyttig SFO var for familieøkonomien. Jonas forteller om hvordan SFO utgjorde en mulighet for foreldrene til å bedre familieøkonomien.

«Så det [SFO] hjalp jo mye på situasjon til mamma og pappa sånn de første åra, at hun kunne ta litt jobb her [...]. Man kunne spe litt på, men etter SFO ble lagt ned, så er det selvfølgelig oss [barna] på heltid, da.»

Andre snakker om innholdet i SFO og at det var et sted hvor lærerne hadde tid til å hjelpe litt ekstra til, som i Emmas tilfelle. Hun fikk hjelp på SFO til å lære seg bedre norsk.

«Jeg var veldig glad i SFO for der var det lærere som tok seg tid til å ta meg til side, virkelig, husker vi satt i et rom mens de andre barna var ute og lekte sammen. Så spilte vi sånn kort, sånn to og to, med sånn matchende, norske ord. Sånn tre, eple. Det synes jeg var veldig snilt. Det var virkelig SFO der jeg fikk hjelp til å lære norsk. Det er jeg veldig takknemlig for.»

For Nora er SFO høyt opp på listen av prioriteringer for hva som bør være gratis og tilgjengelig for alle. Hun forklarer at SFO for henne var en kjærkommen plass der hun kunne få lov å være barn, noe som må ha vært særs viktig i en hverdag med mange «voksne» bekymringer.

«Og sånn som dette med SFO, det er en sånn viktig plass for barn å få være barn. Kan ikke huske at jeg har vært så mye barn som på SFO, men prisene på SFO bare øker.»

Nora måtte slutte SFO etter tredje klasse fordi det ble for dyrt.

32 Røde Kors har derfor valgt å legge SFO under kapittelet som omhandler skole i denne rapporten.

Oppsummering av kapittelet

Hvilken sosioøkonomisk status barn og unge kommer fra skal ikke være definerende for elevers skolehverdag i Norge. Vi har sett i dette kapittelet at det er mange situasjoner som gjør at barn og unge som kommer fra familier med lavinntekt, har opplevd utenforskap i skolen. Dette finner vi også støtte for i annen faglitteratur. NOU 2020:16 viser til at «Barn fra familier med lav sosioøkonomisk status trives dårligere på skolen, de har oftere fysiske og psykiske helseplager, de blir oftere mobbet, og de er mer pessimistiske med tanke på fremtiden».

Skolen har en svært viktig funksjon for å kompensere for sosiale ulikheter, og etter familien er det skolen som anses som viktigst for eleven. NOU 2020:16 sier «At skolen skal bygge på likeverd betyr i praksis at skoler skal arbeide for å kompensere for forskjeller».³³

«Ting som er obligatoriske bør IHVERTFALLL ikke koste penger» skriver en av respondentene i et fritekstsvar i spørreundersøkelsen. Historier fra de åtte unge har vist at det er ulike praksiser for hvordan skoler praktiserer å ta betaling fra elever (eller fra deres foreldre/foresatte) til skoleutflukter og lignende.

De unge som har bidratt til denne rapporten uttrykker tydelig at det bør være like muligheter for alle i skolen, uavhengig av sosioøkonomisk bakgrunn. Like muligheter til å være mett på skolen, til å delta på SFO og til å få den hjelpen de trenger til å lære og utvikle seg. Ordninger som skolemat, skolemelk og SFO kan nettopp være spesielt nødvendig for dem som kommer fra en familie med dårlig råd.

Opplevelser er en mangel for mange barn og unge som vokser opp i familier med lavinntekt. I skolesammenheng er det derfor ekstra uheldig at noen barn og unge ikke får mulighet til å delta på utflukter og arrangement på grunn av familiens økonomiske situasjon.

33 NOU 2020: 16. (2020). *Levekår i byer: Gode lokalsamfunn for alle*. Kunnskapsdepartementet og Kommunal- og moderniseringsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/cc978f8e2184980b4597ba59796e7e3/no/pdfs/nou202020200016000dddpdfs.pdf>

5 FRITIDSAKTIVITETER – MULIGHETER OG HINDRINGER

«Ja, jeg ble liksom alltid bedt tilbake igjen, og vi hadde ganske gode trenere som var forståelsesfulle, og det hjalp jo veldig mye, men man kan jo bare strekke seg så langt man kan, og så går det ikke lenger, da.»

Deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter er betinget av sosioøkonomisk status. Ungdom fra familier med høyest sosioøkonomisk status har nesten dobbelt så høy mulighet for å delta på organiserte fritidsaktiviteter enn dem fra hjem med lavest sosioøkonomisk status. Dette kommer tydeligst frem innen idrett- og kulturorganisasjoner.³⁴

For deltagelse i fritidsklubber er situasjonen motsatt. Fritidsklubber faller under kategorien «Åpne møteplasser» sammen med ungdomsklubber, ungdomshus, kulturhus for ungdom, fritidssenter og aktivitetshus.³⁵ Fritidsklubber er ikke-kommersielle tilbud som enten er gratis eller svært rimelige. Her deltar unge fra lavere sosioøkonomisk bakgrunn i større grad enn dem fra høyere sosial bakgrunn.³⁶ Ungdata 2022 viser en betydelig nedgang i deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter siden 2010. Den største nedgangen finner vi på ungdomstrinnet i skolen. Her ser vi en størst nedgang blant jentene.

De aller fleste av respondentene i spørreundersøkelsen deltok i organiserte fritidsaktiviteter. 19 prosent av alle respondentene hadde latt være å delta i én eller flere fritidsaktiviteter fordi familien ikke hadde råd.³⁷ Viktigheten av deltagelse i fritidsaktiviteter er godt dokumentert og anerkjent. Barn og unge får følelse av mestring, ferdigheter og fellesskap, noe som er viktig senere i livet, når de deltar i fritidsaktiviteter.³⁸

Emma beskriver hvordan hennes foreldre prioriterte at hun skulle utvikle seg innen ulike fritidsaktiviteter, til tross for en dårlig familieøkonomi. Foreldrene er høyt utdannet, og det var viktig for dem å utruste henne med kunnskaper og verdier, særlig innenfor musikalske og kulturelle uttrykksformer. I løpet av intervjuet refererer Emma flere ganger til det som kan kalles sine foreldres kulturelle ressurser.³⁹

«En ting som jeg er veldig takknemlig for at foreldra mine gjorde, som jeg ikke var da, det var de sparte veldig mye på å kjøpe klær eller mat eller den nyeste mobilen, jeg fikk jo ikke ... jeg har alltid arva mobil fra foreldrene mine, men de brukte faktisk veldig mye penger på det kulturelle ... alt det jeg ville prøve ut,

34 Jacobsen, S.E., Andersen, P.L., Nordø, Å. D., Sletten, M. og Arnesen, D. (2021). *Sosial ulikhet i barn og unges deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter*. (Rapport 1). Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor. <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/bitstream/handle/11250/2728534/Sosial%2bulikhet%2bi%2bbarn%2bog%2bunges%2bdeltakelse%2bi%2borganiserte%2bfritidsaktiviteter.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

35 Ungdom og Fritid. (2021, 10. september). *Ungdom og Fritid*. <https://www.ungdomogfritid.no/ungdom-og-fritid/>

36 Barne og familiedepartementet. (2020). *Like muligheter i oppveksten. Regjeringens samarbeidsstrategi for barn og ungdom i lavinntektsfamilier (2020–2023)*. https://www.regjeringen.no/contentassets/bb45eed3479549719fb14c78eba35bd4/strategi-mot-barnefattigdom_web.pdf

37 Flere (kategorier av) fritidsaktiviteter ble listet. Kategoriene med aktiviteter de tok stilling til er: Fritidsklubb, Idrett, Teater, Korps, Lag/Foreninger.

38 Jacobsen, S.E., Andersen, P.L., Nordø, Å. D., Sletten, M. og Arnesen, D. (2021). *Sosial ulikhet i barn og unges deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter*. (Rapport 1). Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor. <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/bitstream/handle/11250/2728534/Sosial%2bulikhet%2bi%2bbarn%2bog%2bunges%2bdeltakelse%2bi%2borganiserte%2bfritidsaktiviteter.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

39 Jacobsen, S.E., Andersen, P.L., Nordø, Å. D., Sletten, M. og Arnesen, D. (2021). *Sosial ulikhet i barn og unges deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter*. (Rapport 1). Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor. <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/bitstream/handle/11250/2728534/Sosial%2bulikhet%2bi%2bbarn%2bog%2bunges%2bdeltakelse%2bi%2borganiserte%2bfritidsaktiviteter.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

det fikk jeg lov til fordi ...ja..., jeg var ikke så takknemlig da, jeg så det ikke da, men jeg ser det nå, og det har gitt meg mer enn en mobil, liksom. Som hadde vært knust og ødelagt for lenge siden, ikke sant? Så det har gitt meg så mye, det har lært meg hvordan jeg skal lære, selv om jeg ikke kan danse nå, jeg kan ikke ta en spagat lenger (ler). Det har gjort meg til en mer rik person, da. Inni hodet».

Utgifter til fritidsaktiviteter og utstyr

I intervjuene ble det mulighet til å gå mer inn på årsakene til deltagelse og manglende deltagelse i fritidsaktiviteter. De fleste barrierene det fortelles om i intervjuene, var basert på økonomi. Flere har gjennom oppveksten deltatt i aktiviteter som de har funnet stor glede og verdi i. De unge forteller gode historier om trenere og idrettslag som legger til rette for at alle kan være med, til tross for at foresatte ikke har kunnet dekke utgiftene.

Anna var i mange år aktiv innen en sport som var ganske dyr. Deltagelsen til Anna ble finansiert ved hjelp av en venns mor og egne småjobber. Det var også forståelse i idrettslaget for at familien hennes hadde mindre økonomiske ressurser, og idrettslaget la til rette så godt det var mulig, men i lengden gikk det likevel ikke (Se sitat i begynnelsen av dette kapittelet).

Som vi ser tidligere i rapporten, har Mehdi litt annen bakgrunn enn de andre. Han kom alene til Norge da han var 18 år. Mehdi forteller at han tok kontakt med en han kjente, som igjen tok kontakt med idrettslaget for å spørre om han kunne få delta gratis.

«[...] jeg har gått til dem personlig, jeg kjente en fyr som kunne [navn på språk] så jeg tok en telefon til ham og sa «kan du bare hjelpe meg å

snakke med de, jeg har ikke råd til det [betale avgiften]» fordi jeg kunne ikke norsk heller. Og han tok kontakt med dem, det var ikke gjennom NAV eller staten eller noe sånt, det var en helt privat person. Så, de sa ja.»

Det er flere historier om avbrudd i aktivitetene de startet i, på grunn av manglende økonomiske ressurser. Nora forteller at hun gikk på flere aktiviteter som hun måtte slutte i etter ett halvt år siden regningene ikke ble betalt.

«Da jeg var yngre, før jeg begynte på sykehjemmet, så var det litt sånn jeg fikk et halvt år med fotball, et halvt år med handball, et halvt år med ... byttet idrett hvert halvår for mamma klarte ikke å betale regningen. Og så sa hun sånn, «jeg betale det på slutten av dette semesteret», men så betalte hun det ikke, og da sa de «hun må bare slutte», så jeg har liksom et halvt år av alle mulige idretter.»

Mehdi opplevde harde prioriteringer for å ha råd til utstyr.

«Så jeg gikk til butikken, og jeg skulle kjøpe meg klær og sko og sånt. Jeg så den der.. det kostet jo 3000, å skaffe seg sko og...da bare tenkte jeg skal jeg bli med eller ikke? Så tok jeg kontakt med NAV, og de sa at fritidsaktiviteter, de dekker vi ikke, og jeg må gjøre det sjøl og ... så jeg måtte kjøpe først sko og klær, så jeg bare tok fra mat til å kjøpe de da, så jeg var med, ett halvt år».

En mer indirekte grunn til å slutte på fritidsaktiviteter det blir fortalt om i intervjuene, er mangelen på det «korrekte» utstyret, eller mer presist at det blir påpekt at personen ikke stiller i det samme utstyret som de andre, som her for Emma:

«Så kom jeg hit og gikk på [navn på] dansestudio, hun læreren er jo superflink og det er jo superflinke elever hos henne, men hun er jo fra [navn på land], da, og da er det sånn at det er eksamen i dans og alt sånn. Hun liker at alle skal ha lik drakt. Det var dyrt egentlig, det kosta sånn 600 for en drakt, og det synes ikke foreldrene mine at vi hadde råd til, så hver danseundervisning så kommenterte hun på at «Emma du må huske å gå med klær som alle oss andre» og sånne ting. Det var kanskje derfor jeg sluttet (stemmen brister). Det var ekkelt.»

Emma er ikke alene blant de unge i å fortelle om vanskelige opplevelser knyttet til å bli «pekt ut» for å ikke ha det rette utstyret på trening. Opplevelsene vekker følelser av skam og ubehag for dem det gjelder, og de bruker ord som «flaut» og «ekfelt». For noen tok det bort gleden i sporten, og motivasjonen til å fortsette.

Det blir fortalt av flere i intervjuene at skammen rundt å ha dårlig råd er noe de har jobbet med å legge fra seg. Flere uttrykker at det har hjulpet dem å snakke åpent og til dels offentlig om å ha dårlig råd. Dette er en lang vei å gå for mange, og det er viktig at alle barn og unge i fritidsaktiviteter føler at de er inkludert på lik linje. Det må jobbes videre med bevisstgjøring både blant deltakere og voksne om hvordan forholde seg til muligheter for lik deltagelse og hvordan barn og unge best kan møtes og ivaretas i slike situasjoner det fortelles om ovenfor.

Fritidsklubber

Fritidsklubber er, som vi peker på tidligere i dette kapittelet, oftest gratis eller rimelige. Flere av de vi snakket med har hatt gode opplevelser fra fritidsklubber. Anna sier at fritidsklubben var et sted hun oppsøkte sammen med de vennene sine som ikke hadde så god råd:

«Så var jeg jo med de vennene som ikke hadde så veldig god råd, så vi gjorde jo liksom det samme. Det var aktivitetsklubb hver mandag, og der var vi fra klokka to til sånn klokken fem. Vi spilte biljard, da, så det var noe puslespill, man kunne egentlig gjøre masse forskjellige greier, og det var alltid sånn vi gleda oss til mandag.»

Amar har også brukt mye tid på aktivitetshuset nær der han bor. Han har, som vi skal se senere i rapporten, truffet en person der som har blitt en veldig god venninne. Han har blitt en del av hennes familie og føler seg som et familiemedlem.

Nora forteller at det fantes en fritidsklubb, knyttet til skolen, men den var ikke gratis:

«Vi hadde en klubb på skolen, men der måtte du betale 25 kroner for å komme inn, ja, og

det er kanskje lite penger med 25 kroner, men det var for mye for oss. Så noen ganger liksom guilt-trippa jeg vennene mine til å gi 25 kroner ekstra slik jeg kunne være med.»

Historiene ovenfor belyser hvor viktig det for barn og unge at det finnes steder som er gratis. Selv med en inngangsbillett på 25 kroner som for de fleste blir ansett for «rimelig», var dette en kostnad familien til Nora ikke kunne prioritere.

Avstander og transportkostnader

En annen grunn til at noen av dem som ble intervjuet har sluttet i aktiviteter, er kostnadene med å komme seg til aktiviteten, både i form av bussbilletter eller fordi foreldrene ikke har mulighet til å kjøre dem. Foreldre er opptatt med jobb, småsøsken eller de har ikke sertifikat. Dette kan være et særskilt problem på småsteder, men blir også nevnt der det finnes god tilgang til kollektivtransport.

Amar bor et sted hvor kollektivtransport er mulig, men selv om aktiviteten er gratis, er ikke transport til og fra gratis.

«De betalte for boksing. Jeg tror det var kommunen som betalte. Og der var det litt vanskelig å komme seg fordi ... bussbilletter. Og jeg fikk ikke alltid penger til bussbillett».

Det kan også oppleves som ugreit og flaut at foreldre ikke kan være med å bidra til å ta sin forventede del av kjøringen til og fra aktiviteter, noe som Nora forteller om:

«Njaa, mange hadde jo dårlig råd, men ikke så dårlig råd som vi hadde. De hadde hus, de hadde bil, og det var en stor greie å kunne bli kjørt til og fra aktiviteter. Mens jeg måtte alltid sitte på, og så blei det alltid diskusjoner, da, om «Kan ikke din mamma kjøre snart?». De hadde jo dårlig råd også så det ble dyrt for dem å kjøre hver gang. Men de hadde ikke så dårlig råd som oss. Det var litt sånn «da må vi ta bussen i så fall.»

Som vi ser i erfaringene ovenfor er sertifikatet kanskje særlig viktig på mindre steder der det er store avstander, og det er den eneste muligheten for å komme seg fra sted til sted. Når foreldre ikke har sertifikatet, kan det bli en markør for utenforskap eller atter et hinder for deltagelse.

Jonas snakker om å bo på et lite sted der det ikke fantes mange tilbud, og hvor det heller ikke var mulig å ta kollektivtransport til nærmeste litt større sted hvor det kunne være flere muligheter.

«Stort sett så lå det jo altfor langt unna. Det ligger en litt større plass en halvtimes kjøretur unna [...] Ja, men ofte så hvis det foregikk noe der, så var det enten ikke tid til å komme seg dit eller råd til å komme seg dit. Fordi at pappa er på jobb mye, og mamma hadde i tidligere år ikke råd til å ha billappen, og jeg kunne ikke kjøre sjøl.»

Her er det flere faktorer som påvirker muligheten for deltagelse, og de griper inn i hverandre. På stedet Jonas vokste opp hadde han ikke mange muligheter. Han forklarer at kommunen var fattig, men at de få tilbudene som fantes var gratis. Jonas sier at han kunne ha ønsket at det var flere valg og muligheter til å prøve ulike aktiviteter da han vokste opp. Han savnet muligheten til å utvikle seg innen områder han var interessert i.

For dem som har dårlig råd i en liten kommune med begrensede tilbud og må reise lenger for å være med i aktiviteten, vil transportkostnader og familiens ressurser spille inn, som vi ser i eksempelet med Jonas.

Uppfylte fremtidsdrømmer

Mange unge har drømmer og talenter som de brenner etter å få utvikle og utforske. I samtalen med Nora forteller hun hvordan det fremdeles stikker at hun ikke kunne fortsette på sine to favorittaktiviteter. Når hun blir spurt om hvilke fritidsaktiviteter hun ville fortsatt med om hun hadde fått muligheten, svarer hun:

«Fotball og teater, jeg kjenner enda når jeg ser... Jeg var på Mamma Mia for eksempel, og kjente at bare det var sånn «ahh» ... kjente bare at jeg ble sånn fem år gammel og sånn skikkelig sjalu «ahh jeg vil også». Samme med fotball, står og ser på vennene mine som fortsatt spiller og spiller på voksenlaget nå, og så si til meg sjøl (pust/sukk) «der skulle jeg vært.»

Mehdi har lagt inn en ekstrem jobbinnsats for å nå målene sine siden han kom til Norge som 18-åring, og har jobbet kontinuerlig mens han gikk på videregående. Han har også startet opp flere bedrifter underveis. Han snakker om tap, og om hvordan han har «mistet en del av personligheten sin» og ungdomstiden på grunn av dårlig råd. På spørsmål om hva som kunne ha hjulpet, svarer Mehdi:

«Så hvis jeg hadde råd til, fått litt hjelp og sånne ting. Jeg er ganske flink i fotball og [navn på fotballklubb] de er fremdeles interessert i meg. Og de garanterer at jeg er god, kan hende at jeg hadde blitt en stjerne. Man vet aldri.»

Fritidsaktiviteter som beskyttelsesfaktor

I diskusjonen rundt fritidsaktiviteter fremmer Emma et viktig poeng. Hun føler at hun har vært heldig. Hennes foreldre har gitt henne en god ballast ved å vise veien inn i aktiviteter som har betydd mye for henne, og gitt henne viktige verdier. Det har hjulpet henne å se livet i et bredere perspektiv. Emma forteller at hun har opplevd å fått mye livslærdommen fra fritidsaktiviteter. Denne lærdommen kan være med på å skape et mer solid grunnlag for fremtiden hennes, noe som hun ser som særlig viktig for barn i sårbare livssituasjoner.

«De begge er ganske høyt utdannet, så de mener jo at den beste investeringen er investering i seg selv, ikke nødvendigvis i utseende, men på kunnskap – det er det som vil gi mest tilbake til deg i fremtiden. Så jeg var jo veldig glad for det. Jeg merket jo veldig at mens mine klassekamerater var ute i byen, var på McDonald's, og senere begynte å feste veldig mye, så hadde jeg så mange ting å gjøre og jeg ... på en side ... så I wish I was them, jeg skulle ønske jeg var med de og «loke» i byen (ler), men på den annen siden så er jeg så glad for det for når du kommer fra en sånn sårbar situasjon, da, som det, så er det veldig lett å komme inn i feil miljø, og jeg tror det var det som holdt meg ute av det.»

Oppsummering av kapittelet

Som vi har sett i dette kapittelet, har flere av de unge Røde Kors intervjuet møtt på hindringer når det kommer til å delta i fritidsaktiviteter. Hindringene de forteller om var direkte knyttet til familiens økonomiske situasjon. Dette ga seg utslag i at foreldre eksempelvis ikke kunne dekke avgiftene til aktiviteten de ønsket å delta i, de hadde ikke det nødvendige utstyret som krevdes, de kom seg ikke til aktiviteten på grunn av transportkostnadene eller familien mangler bil og/eller sertifikat. Spørreundersøkelsen viser at 19 prosent av alle respondenterne hadde latt være å delta i én eller flere fritidsaktiviteter fordi familien ikke hadde råd.

Regjeringen, institusjoner og frivillige organisasjoner har skrevet under Fritidserklæringen som bygger på FN's konvensjon om barns rettigheter, artikkel 31. For å realisere Fritidserklæringen har alle barn rett til minst en organisert fritidsaktivitet.⁴⁰ Vi ser at det fremdeles gjenstår arbeid for å nå dette målet.

Så langt i dette kapittelet har det handlet hovedsakelig om deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter. I tillegg til organiserte fritidsaktiviteter består livet utenfor skole og jobb også av andre sosiale aktiviteter. Videre skal vi høre om opplevelser knyttet til sosiale situasjoner, som ferier og fritidsopplevelser.

40 Regjeringen (2016, 07.juni). *Fritidserklæringen*. https://www.regjeringen.no/contentassets/42fc032208724215886755da5d165f1e/folder_fritidserklaeringen.pdf

6 FRITID OG SOSIALT LIV

«[] så jeg husker veldig godt at hvis jeg kunne komme tilbake fra en sommerferie, og fortelle det at jeg hadde vært på en leir, jeg gleda meg til å fortelle alle sammen, for da kunne jeg liksom endelig fortelle noe, at jeg også hadde gjort noe gøy».

Få opplevelser og vanskelige bursdager

I spørreundersøkelsen svarer 43 prosent av respondentene at de ikke har hatt like god tilgang til ferier og ferieopplevelser som jevnaldrende. Følelsen av å ha vært utenfor fordi de ikke har noe å fortelle når venner og medelever forteller om ferier, bursdager og lignende, kommer ofte opp i intervjuene.

Anna forteller at mange av hennes venner kom fra familier som hadde penger. Og etter sommerferien var det ofte «litt ukomfortabelt» hvis for eksempel læreren hadde spørreunde for å finne ut hva alle hadde gjort i ferien.

«Jeg kunne liksom finne på å lyve og si «jeg var på ferie» og så var jeg egentlig ikke på ferie.»

Mehdi har hatt lite fritid å bruke til annet enn jobb og skole. Han forteller at han planlegger å ta igjen for manglende opplevelser når han er i mål med en utdanning.

«Jeg vil bare få litt opplevelser, da, for å få dem tilbake. Jeg ønsker å ha noe å snakke om når det gjelder ferie, reisetid, hva man har opplevd. Om du skal spørre meg hva jeg har opplevd, jeg kan bare si det var bare jobb og skole. Jeg har ikke så mye å fortelle en gang.»

Bursdager er ofte en stor hendelse for mange barn og en dag det er knyttet mye forventning til. Det er også en dag hvor forskjellene blir mer synlige for mange barn som kommer fra familier med lavinn-

tekt. Det blir mer synlig at de ikke kan gi eller kan få det samme som de andre. Anna forteller at hun gruet seg til bursdagene hun var invitert til:

«Det var jo liksom sånn at jeg gruer meg ofte til for eksempel bursdager og sånne ting, for man var jo alltid redd for at man kanskje ikke kunne gi den fineste gaven. Så jeg bare gruet meg veldig ofte til å dra i bursdager, og det hendte at jeg måtte si at jeg har ikke muligheten til å dra, fordi jeg ikke har en gave å gi.»

Nora beskriver følelsen av å ikke kunne være med i samtalene om bursdager, hun følte ikke hun hadde noe å fortelle fra slike dager:

«Når man går i andre [klasse], så snakker man plutselig litt mer om bursdagsgaver og julegaver, så sitter man der sjøl da og har liksom ikke så lyst å fortelle noe. Så folk hadde ikke lyst å være sammen med meg, da, for jeg hadde ikke noe å fortelle.»

Fortellingene ovenfor beskriver situasjoner der de unge som ble intervjuet ikke har fått deltatt i aktiviteter eller har kunnet være som «de andre» i sosiale sammenhenger, på grunn av manglende økonomiske ressurser. I spørreundersøkelsen sier 16 prosent av respondentene at de har følt utenforskap, definert som manglende sosial tilknytning til samfunnet rundt, på grunn av dårlig økonomi.

Gratis tilbud

Gjennom intervjuene får Røde Kors høre om muligheter til ferieopphold og opplevelser de unge har fått gjennom organisasjoner, som i Annas tilfelle både kirken og frivillige organisasjoner. Annas familie virker å ha vært dyktige til å oppsøke og bruke muligheter som ikke kostet penger.

«Så gikk jeg i kirken og, og i kirken hadde vi sånn aktivitetsklubb. Og der gikk jeg også, der har jeg de fleste minnene fra, der ble vel egentlig alt dekket. Vi gjorde veldig mye, vi dro til Sverige, det var overnattinger, og vi ble kjent med så mange mennesker, [...] Det var veldig mange aktiviteter, og så gikk vi også på [navn på organisasjon] hvor de hadde slike sommeraktiviteter, hvor vi kunne være på leir i sånn to uker, og vinteraktiviteter, husker vi var i [navn på vintersporsteder] og masse greier og det var skikkelig, skikkelig gøy. Det var på en måte ikke noe forskjeller der for alle kom fra det samme.

Nora ble også, først noe motvillig forteller hun, sendt på ferieopphold gjennom en frivillig organisasjon. Hun blir spurt om dette var et bra opphold, og svarer med ettertrykk:

«Jaaa! Hallo! (ler) Hallo, jeg blei jo der. Det ble på en måte et slikt lyspunkt. Det var liksom en plass der penger ikke var så viktig, hva du hadde på deg, betydde ikke noe. Om du hadde fett hår fordi du ikke hadde sjampo, var det ikke så viktig. Der var liksom alt godtatt».

Som vi ser fra fortellingene til Anna og Nora, så har de opplevd det som avslappende og betryggende at alle var i samme økonomiske situasjon på disse oppholdene. Det var ikke behov for å skjule noe. Både Nora og Anna oppfordrer andre barn og unge i denne situasjonen til å oppsøke gratis aktiviteter. Anna sier:

«Delta der man kan, vær sosial der man kan, for altså det de fleste kommer til å huske deg for, er jo den personen du egentlig er. Og liksom ja, penger er jo en veldig stor faktor selvfølgelig, men så handler det jo liksom om de minnene man velger for seg selv, da.»

Oppsummering av kapittelet

Ovenfor formidles det sterke opplevelser av å ikke få være med i sosiale sammenhenger som bursdager. Det fortelles om å ikke ha noe å fortelle om når det gjelder opplevelser som ferieturer. Det fortelles også om gode opplevelser det har vært mulig å delta i fordi de har vært gratis, og dermed tilgjengelige.

I spørreundersøkelsen ser vi at en betydelig andel barn og unge fra familier med lavinntekt føler de ikke har samme muligheter som andre til opplevelser (43 prosent), og en betydelig andel (16 prosent) føler på utenforskap.

Den sosiale komponenten er viktig for barn og unge. Det er mye læring og utvikling som skjer i sosiale sammenhenger og gjennom opplevelser, noe Jonas formidler her:

«[...] alt det du opplever og tar inn når du er liten det former deg som person når du blir voksen, da. Det er jo utviklingsårene du utvikler deg mest som person, personligheter og erfaring og alt det der.»

7 OMSORGSPERSONER

«Ja, så hadde jeg ikke hatt han [bestefar], så tror jeg ikke at jeg hadde vokst opp en gang. Han har vært helt fantastisk»

Å bli sett av medmennesker

Mange av dem vi snakket med har gjennom oppveksten hatt et sted, en trygg havn, der ressursene ikke har vært så knappe som hjemme: Familien til gode kompiser eller venninner som har sett personen og tatt konsekvensene av at det her er en som trengte mer enn personen kunne få hjemme. Vi får høre varme historier om en bestemor og bestefar som prøver å bøte på det som mangler. Vi får høre fortellinger om familier som har åpnet hjemmet sitt og gjort sine hjem til Jonas, Amalies eller Mehdi sine andre hjem. De har sørget for at de får opplevelser, sammen med vennene sine, og gitt dem en følelse av å være en del av familien. Trygge, støttende voksenpersoner kan være avgjørende for unge som er i en vanskelig livssituasjon. Hjelp og støtte fra enkeltpersoner kan være like nyttig som hjelp fra systemer og tjenester for unge,⁴¹ selv om både medmennesker og offentlige systemer trengs i et samfunn.

De unge Røde Kors har intervjuet forteller om hvordan venners familier, enkeltpersoner og besteforeldre har stilt opp for dem. Det har vært avgjørende for hvordan de har det i dag, og for hvordan de har opplevd oppveksten. Disse historiene om mennesker som har stilt opp for de unge utmerket seg gjennom intervjuene, sannsynligvis fordi historiene ble fortalt med slik intensitet, varme og glede.

Amalie forteller om familien til venninnen som alltid har stilt opp for henne og familien:

«Altså nå, jeg blir ikke sjokkert lenger. Jeg er vant til det. Vi har litt sånn prosedyre nå. Men det er fortsatt ikke gøy. Fordi vi mistet jo strømmen bare fem dager siden. Ja, og det er litt kjipt da, for det er jo masse mat vi mister så ... men heldigvis så har jeg veldig god venninne, og jeg er veldig nærme henne og familien hennes. Så fikk vi lov til å ha maten vi hadde i fryseren hos dem, så da slipper vi å miste alle de tusen kronene, fordi vi hadde akkurat vært i Sverige og det er jo en del mat.»

Amalie snakker videre om gleden over å ha gode venner:

«Ja, de har hjulpet utrolig mye over årene, de er det største faktum for jeg er så glad som jeg er, da. For de har hjulpet både meg og egentlig hele familien vår.»

Amar har en nær relasjon til en person som han har møtt i en fritidsaktivitet, som har støttet ham mye, på mange områder. Hun er en ansatt i en fritidsaktivitet han ofte deltar på, og Amar forteller:

«Så hun pleide å hjelpe meg med, hvis jeg sliter økonomisk, psykisk. Og ja så jeg pleide alltid å snakke med henne, på kjøkkenet, pleide å lage mat, og pleide å snakke sammen.»

Amar forklarer at han har blitt del av familien hennes, og han ser på hennes familie nesten som en fosterfamilie.

Noen forteller om lærere de har hatt i skolen. Anna føler seg takknemlig for at hun har hatt gode lærere, og hun viser til en som utmerket seg:

41 Fyhn, T., Radlick, R. L., Sveinsdottir, V. (2021). *Unge som står utenfor arbeid, opplæring og utdanning. En analyse av unge i NEET-kategorien.* (2-2021). NORCE Helse og NORCE Samfunn. <https://www.ks.no/contentassets/25072fbf9d4d4577899c335e431117d7/Unge-utenfor-arbeid-opplering-og-utdanning.pdf>.

«Jeg hadde jo en lærer som var ganske, ganske hyggelig på ungdomsskolen. Hun hadde jeg også kontakt med etter jeg ble ferdig på ungdomsskolen, men det var ikke sånn at vi gjorde noe særlig sammen, men hun var veldig flink til å spørre om hvordan jeg har det, og hvordan det går, og var veldig forståelsesfull hvis jeg kom på skolen når jeg var sliten, for eksempel. Og hun var veldig flink til å se meg, på en måte».

Jonas forteller om nabofamilien han var hos mye:

«Ja, altså. På mange måter da jeg vokste opp, ville jeg jo stort sett være mest mulig hjemmefra. Ja, det var sånn kunne være hos kompiser som hadde bedre råd, bedre mat hjemme eller snacks eller uansett. Eller til bestemor som ofte hadde det finere hjemme eller mer mat eller snacks hjemme for så vidt, eller stort sett bare ... ja borte hjemmefra. Vi hadde jo ikke noe. Altså naboen vår, var jo to foreldre med [...] sønner rundt min alder. [...]. Det ble på mange måter mitt andre hjem, da. Bare helt ubevisst. [...]. De hadde det meste og hadde det meste til overs også. Ja, og da var jo ofte foreldrene flinke til å ta meg med på hyttetur og fisketur, og så var jeg ellers bare mye hos dem sånn på fritida og, da».

MAT OG OMSORG

Mat er en sentral del av historiene om venners familier og om besteforeldre som har stilt opp for dem i oppveksten. Strategier for å få tilgang til mat gir seg til uttrykk i flere historier.

Emmas skildrer hvordan hun var mye hos venninnen sin siden de hadde god mat.

"Jeg likte å være hos henne mye da, fordi det var liksom "a sweet escape" fra mitt eget hjem da, og så hver gang jeg hadde muligheten så spiste jeg mat fra hjemme hos de..."

Emma fikk høre at morens venninne synes det var rart at hun var så tynn; hun spiste jo så mye hjemme hos dem.

Emma sier:

"Men..ja.. Jeg spiste veldig mye hjemme hos andre. Vi.. ja..de hadde mat og det var god mat også"

Noen besteforeldre virker å ha tatt en stor del av foreldreansvaret, i tillegg til å sørge for at barnebarnet fikk nok å spise. Både Siri og Nora forteller om å bo sammen med besteforeldrene. Når Siri blir spurt om det er noen som har vært viktige for henne i oppveksten, svarer hun kontant: «Mormoren min». Hun sier:

«Når mamma ikke hadde råd til at jeg kunne spise på skolen og sånne type ting, så kunne jeg gå til mormora mi».

Siri snakker om at mormoren hjalp henne på mange områder.

«Få penger eller gå der og spise, var det noe jeg skulle trenge, så kunne jeg bare gå dit»

Siri forteller at hun skal flytte inn med mormoren sin om få uker. I tillegg til det gode forholdet hun har til mormoren, vil dette også hjelpe henne med logistikken i hverdagen slik hun får fullføre utdanningen sin.

Nora viser til at besteforeldrene hennes er den eneste grunnen til hun fremdeles bor i landsdelen. Når hun blir spurt om hvordan hun ser på fremtidsmuligheter i landsdelen sier hun:

«Det er uaktuelt. Når jeg er ferdig med studiet, og når bestefar og bestemor dør, så er jeg ferdig i den landsdelen. Så skal jeg flytte til der samboeren min er fra».

Oppsummering av kapitlet

Ovenfor ser vi at mennesker som har stilt opp for dem vi har intervjuet har hatt forskjellige roller i livene deres. Fra fortellingene til de unge kan vi høre at de har fått lov å være barn, med grunnleggende behov som mat, og de har fått plass til å ha det gøy. Det som er felles for disse omsorgspersonene er at de har gitt de unge en følelse av å høre til, en følelse av trygghet. De har blitt sett. De har vært medmennesker som har sett behov

hos noen som trengte det. Alle som har opplevd slike relasjoner, har uttrykt stor takknemmelighet over å få ha slike mennesker i livet sitt. I denne sammenhengen er det viktig å peke på at vi som

samfunn ikke kan basere oss bare på dette, det blir for sårbart. Barn og unge må også kunne stole på at det finnes et system og ressurser i det offentlige som kan ivareta dem når det trengs.

8 MØTENE MED DET OFFENTLIGE

«At det skal være lettere å få hjelp. For det er et stort problem. Det er ganske vanskelig egentlig å få hjelp, i hvert fall den riktige hjelpen.»

Dette kapittelet vil i hovedsak basere seg på intervjuene med de unge. Spørreundersøkelsen hadde ingen spørsmål knyttet til møtet med det offentlige. Historiene om møtet med ulike offentlige hjelpeinstanser, ble oftest, men ikke utelukkende, fortalt i forbindelse med at de unge ble spurt om hvordan de hadde opplevd å motta stønader (dersom de gjorde det).

Fosterforeldre og avlastningshjem

To av de unge vi intervjuet, forteller om gode opplevelser og erfaringer med offentlige ordninger som fosterforeldre og avlastningshjem.⁴² Det legges vekt på at disse familiene har bidratt med opplevelser, de har tatt dem med på ferier, og vært en pådriver for å legge til rette for fritidsaktiviteter. De har gitt dem noen muligheter de ellers ikke ville hatt.

Siri sier at selv om hun ikke bor hos fosterforeldrene nå, låner de henne moped, og de har hjulpet henne utrolig mye i oppveksten. Amalie beskriver at hun og broren har opplevd veldig mye sammen med sine avlastningsforeldre, og at de har lært å kjenne hele (den utvidede) fosterfamilien, som hun nå anser som sin familie i tillegg til egen familie. Amalie forteller:

«Og det har jo vært, jeg og broren min har jo fått opplevd utrolig mye på grunn av de. Vi har jo dratt på reiser, jeg har reist litt mer med de. [...]. Vi har fått opplevd veldig mye. Og det er jo ... det tiltaket er jo fra barnevernet, da,

men jeg vet ikke om det har så veldig mye med økonomi å gjøre, men vi har da fått det på grunn av at mamma ikke har tjent så mye, så siden vi ikke fikk oppleve, vi fikk ikke dra på reiser eller noe sånne ting, så fikk vi da tilbudet om å være hos de.»

Offentlige instanser

De aller fleste uttrykker at de har hatt negative erfaringer i møtet med den delen av hjelpeapparatet som skal gi økonomiske støtte, da i hovedsak NAV. Erfaringene de unge har omhandler flere typer situasjoner, og i Noras tilfelle omhandler erfaringen å i altfor ung alder (9 år) være fast kunde hos NAV for å levere dokumenter på vegne av familien:

«[] så etter skolen så måtte jeg dra og levere sånne papirer for henne [moren]. Jeg husker det var SÅ flaut, jeg grua meg til det hver gang, bare istedenfor å gå hjem med vennene mine så måtte jeg ta bussen for ... jeg skulle på NAV.»

Andre beskriver frustrasjon over manglende fleksibilitet i systemet. Som her når Amalie forteller om hvordan hun mener systemet burde være mer tilgjengelig og mindre byråkratisk:

«Jeg tror bare jeg måtte sende inn tre bevis i løpet av ett år om at jeg fikk samme summen på lånekassa. Har alltid fått samme summen, har aldri endret seg. Men måtte, bare på et halvt år kanskje, sende tre ganger.»

Mehdi snakker om at det har vært en stor psykisk belastning for ham å skulle skrive så mange søknader:

⁴² Den ene personen hadde hatt både en god og en dårlig erfaring med avlastningshjem

«Det eneste jeg kjente jeg kunne sende søknaden til, det var NAV. Så lenge man ikke har språket og det var det eneste jeg var kjent med, uansett hva det er. I de første åra, jeg har hatt ganske mange psykisk plager på grunn av det der, liksom».

Jonas forteller om en oppvekst der de absolutt kunne ha hatt bruk for, og veldig sannsynlig hatt rett på, støtte fra NAV, men morens stolthet førte til at hun ikke oppsøkte NAV. Hun ville ikke bli sett som en «naver», og på det lille stedet de vokste opp, var det umulig å oppsøke NAV-kontoret uten at folk «i bygda» så det.

«Jeg er sikker på at hadde mamma faktisk ... hva heter det ... spist i seg stoltheten eller satt til side stoltheten og vært litt sånn ... ok, vi trenger hjelp, så kan det hende det hadde vært litt bedre økonomisk. Kanskje ikke mye, men litt er bedre enn ingenting. Men hun hadde som sagt altfor mye stolthet. Hun ville ikke være den som er spesielt om du bor [navn på landsdel], så blir du veldig fort kjent som en naver. Hvis du går på NAV, så er det overhodet ikke noe positivt å bli kjent som.»

Vi hører om andre historier der familien heller låner penger fra familier og bekjente enn å gå til NAV. Emma forteller om presten i kirken som lånte penger til familien i en årsperiode, og Anna om en venninne av moren som hjalp dem. Slik unngikk de bevisst å søke om støtte og lente seg heller på privatpersoner som stilte opp.

En annen offentlig etat som dukker opp i samtaleene, er barnevernet. Noras fortelling bærer preg av at hun føler seg sveket av barnevernet. Hun flyttet hjemmefra da hun var 16 år.

«Og barnevernet lovte å hjelpe meg med å flytte ut og lovde meg å betale husleia, men så fort jeg flytta ut og fikk første husleieregninga så var de sånn «Nei, det her må du klare selv.»

Hun forklarer at for de som har vokst opp i lavinntektsfamilier og «i det nederste sjiktet» som hun kaller det, er barnevernet ofte oppfattet mer som en trussel enn et sted der man kan få hjelp.

«[...] så når du kanskje har vært i det nederste sjiktet og i de familiene, er barnevernet veldig skummelt, de har liksom ikke lyst å ha noe med barnevernet og gjøre. Å få liksom tredd over hodet at barnevernet kan ikke hjelpe deg med noe, de er bare i veien og hvis du sier ifra hvordan ting er, så blir du tatt fra meg, og sånn»

Oppsummering av kapitlet

Møtet med offentlige hjelpeinstanser er et sammensatt tema. Basert på hva Røde Kors har lært fra intervjuene, er det viktig å formidle opplevelsen de unge har av det offentlige hjelpeapparatet som et utilgjengelig system. Hører vi på erfaringene fra de unge, opplevdes systemet som utilgjengelig og ubehagelig. De forbinder møtene med en følelse av skam og ubehag, og i noen av intervjuene ser vi at dette er knyttet til hvordan samfunnet rundt ser på å få hjelp fra de offentlige. De som forteller historiene, var barn og unge da de fikk disse erfaringene, noe som er en enda viktigere grunn til at de skulle hatt en bedre opplevelse av å få hjelp i en vanskelig situasjon. Unge som forteller om avlastningshjem og fosterforeldre har bedre erfaringer, her ser vi at de familiene som har hatt denne funksjonen har betydd svært mye for barna eller de unge de har tatt imot.

9 KONSEKVENSER OG PÅVIRKNING PÅ LIVET

«Jeg tenker det er viktig å få frem at barnefattigdom det ... påvirker ikke bare din psyke da ... det påvirker hele livet ditt. Når du opplever det så er det noe man må deale med hele livet sitt».

De unge var tydelige på at en oppvekst med lavinntekt hadde påvirket dem, både som person, hvordan de tenkte på fremtiden, og om hvilke valg de tok. Noen av konsekvensene de snakket om er kjente fra faglitteraturen, mens andre konsekvenser var mer ukjente for Røde Kors. Noen forteller om hvordan det har påvirket deres relasjoner senere i livet, om kjæresten som har et helt annet forhold til penger og til muligheter, uten å tenke på privilegiet dette oppfattes som av de som har vokst opp i familier med lavinntekt. Flere tar opp overgangen til «voksenlivet». De er bekymret for at de ikke har en «buffer» å gå inn i voksenlivet med. Som Siri uttrykker det " **Ja, for å starte med ingenting, det er ikke veldig artig**" Hovedsakelig snakker de om økonomi, men for noen gjelder dette også manglende foreldrestøtte, informasjon og kunnskap om saker som er viktig når man skal starte opp sitt eget liv. Nedenfor skal vi se litt mer utfyllende på noen av temaene som ble tatt opp i intervjuene.

Forhold til egen økonomi

Nesten alle kom uoppfordret inn på hvordan en oppvekst med lite penger har påvirket det vi kan kalle selvreguleringen i livene deres. Dette ble ofte illustrert med deres forhold til egen økonomi.

Flere begynte å jobbe i veldig ung alder, for å bidra til familieøkonomien, for å ha muligheter til å være med på aktiviteter eller for å kjøpe seg klær eller annet som var viktig for dem. Nora fikk jobb på et sykehjem da hun var 14 år. Slik kunne hun bære husholdningsøkonomien for familien.

Hun forteller at hun den dag i dag er livredd for å bruke penger:

«Er veldig veldig redd for å bruke penger. Liivredd! Så jeg har aldri reist utenlands. Og så de gangene jeg har reist i Norge, så er det på grunn av [navn på organisasjon]. Nå skal vi på ferie til sommeren, og jeg holdt på å kansellere billettene for noen dager siden. Fordi jeg var litt sånn «Dette har vi ikke råd til! Vi kan ikke ta oss råd til ferie!» Jeg tar liksom sorger på forskudd og er litt sånn bekymra for alt. Jeg har bekymret meg mye for økonomien da jeg var yngre og prøver liksom å ta meg litt i det, men jeg klarer liksom ikke å slutte å tenke på det, liksom nå begynner jeg å stresse over penger som skal være i august når jeg skal begynne på studiet og ikke klarer å jobbe like mye mer. Jeg tenker ALLTID på penger! Har liksom et sånn konstant jag om at jeg må spare mer. Jeg må sette av penger slik at jeg kan kjøpe hus fortere, slik at jeg kan få en fast bolig til mamma.»

I spørreundersøkelsen kommer det frem at mange bekymret seg ofte for økonomi. 26 prosent av respondentene var ganske, svært ofte eller alltid bekymret for økonomi i oppveksten. I intervjuene lærer vi at dette er en bekymring flere tar med seg videre inn i voksenlivet.

Flere av dem som ble intervjuet, hadde opplevd svingninger i den økonomiske situasjonen i familien, og deretter opplevd at den økonomiske situasjonen deres endret seg etter hvert som de selv fikk muligheter til å tjene penger. Til tross for at flere har jobbet og tjent penger fra en tidlig alder, sier mange at de er dårlige til å styre sin egen økonomi. Jonas forteller lattermildt om hvordan oppveksten hans har påvirket forholdet hans til pengebruk.

«Jo, det er jo bare sånn det er. Aldri hatt en sånn ... har alltid sagt ... mamma og pappa gjorde sitt beste. Basert på det de kunne. Men selvfølgelig, gikk jo uten veldig mye i barndommen. Og også oppover mot tenåra. Inntil jeg begynte å jobbe selv. Og mista komplett kontroll på min egen økonomi, men (ler) sånn skjer når man blir fraholdt noe i mange år, ikke sant.»

Siri beskriver at penger hun har fått igjennom årene i bursdag, konfirmasjon, til jul og i påskeegget, har måttet gå med til å betale for mat og lignende i husholdet. Hun sier hun ikke er så flink med penger, og at hun har fått en vane med å bruke opp pengene sine før andre kan gjøre det.

«Ja, jeg hjalp jo til med å betale middag og alt sånn da jeg var mindre, for det hadde vi ikke råd til, så da måtte det gå ifra lommeboka mi ganske ofte. Og trengte jeg noe som helst nytt i det hele tatt så gikk det fra mine penger og da fikk jeg den vanen med at nei, jeg skal bruke pengene mine før noen andre kan gjøre det så, og sånn er jeg fortsatt».

Samtidig viser historiene veldig reflekterte tanker rundt tematikken forbruk. Emma forteller hvordan det gikk opp for henne at hun var med på å øke presset blant unge. Hun innså at hun ble, med hennes egne ord, «en person hun ikke ville være».

«Så jeg husker at den første sommerjobben jeg hadde, tjente jeg noen penger, så brukte jeg alle pengene på å kjøpe en [merke] veske som jeg kunne bruke å gå med på skolen. Eeehm, det var ikke sunt. Både for meg og for andre som så det, det øker jo press i ... «Nå bidrar jeg også for å vise noe jeg ikke har»... Så var det så slitsomt å gå rundt på skolen med den veska. Jeg var så redd for noen skal ta den, komme

borti den og, ja. Jeg solgte den rett og slett. Etter ett år, da fikk jeg nok, og så satte jeg de pengene inn på sparekontoen.»

Alle vi intervjuet, hadde tenkt mye rundt temaet økonomi, og dette er i tråd med spørreundersøkelsen: Rundt en fjerdedel av respondentene har vært bekymret for økonomi i oppveksten. En oppvekst med dårlig råd har for noen ført til refleksjoner om at det ikke er så viktig med det dyreste, og at det er bra med moderasjon. En slik modning er nok generelt ganske vanlig, men de Røde Kors har intervjuet har sannsynligvis reflektert over og ikke minst bekymret seg mer over økonomiske spørsmål enn det de fleste barn og unge på deres alder i Norge har gjort.

Psykisk uhelse

Det kan ikke settes likhetstegn mellom å vokse opp med dårlig råd og problemer med psykisk helse; ikke alle som vokser opp med dårlig råd, får dårlig psykisk helse. Samtidig viser forskning til en større sannsynlighet for å utvikle psykiske lidelser for barn av foreldre med lavinntekt.⁴³

43 Hølaas, I. I. (2021). *Oppvekst i Norge – stadig flere fattige*. Norges Røde Kors. https://www.rodekors.no/contentassets/803e-39b6886f4c76a949be374af06499/308937_notat-oppvekst-i-lavinntektsfamilier_uu-rettet.pdf, se også Kinge, J. M., Flatø, M., Torvik, F. A. (2021, 22. juni). *Fattigdommens høye pris*. NRK. <https://www.nrk.no/ytring/fattigdommens-hoye-pris-1.15545975>

I spørreundersøkelsen var det mulighet å gi fritekst svar til spørsmålet **«Har du andre innspill til myndighetene og/eller kommentarer til temaet for undersøkelsen?»** Her kom det inn flere innspill knyttet til psykisk helse. Disse innspillene gikk ut på at psykisk helse var et viktig tema å ta opp når vi snakker om lavinntekt, at det burde være et bedre tilbud for barn når det gjelder psykisk helse, samt at psykisk helse burde undervises og snakkes om i skolen.

I intervjuene blir det fortalt om en oppvekst med det mange ville si er «voksne» bekymringer: Ansvar som har blitt gitt eller tatt i ung alder, økonomiske bekymringer for hvordan husholdet skal klare seg, eller bekymring og ansvarsfølelse for fremtiden til småsøsken og for foreldre. Røde Kors opplevde at flere var svært åpne om hvordan oppveksten har påvirket deres psykiske helse. Jonas sier nærmest i en bisetning

«Det tok jo mye på å ha den oppvekst jeg hadde. Derav slet jeg psykisk i mange år.»

Nora forklarer at en oppvekst med altfor mye ansvar i ung alder til slutt gikk utover hennes psykiske helse.

«Det begynte med at når du er veldig, veldig ung og får veldig, veldig mye ansvar så lærer kroppen å skille seg fra det som skjer, så jeg hadde en sånn følelse av at jeg ikke var meg selv og at jeg ikke klarte å henge med og at jeg følte meg utafør kroppen, da. Så tok barne- og ungdoms psykiatrisk meg inn ganske fort [...] Det var sånn «kom her du skal få lov å få hjelp» og da var jeg hos en behandler en gang i uka i flere år.»

Historien til Nora illustrerer viktigheten av å ha noen å snakke med. I spørreundersøkelsen ser vi at det er en relativt stor andel av barn fra familier med lavinntekt som bekymrer seg for økonomien. Mange opplever vanskelige situasjoner både i skole, på fritiden og i sosiale relasjoner. Å ha noen å snakke med, uten at dette nødvendigvis fører til at det skal ha noen konsekvenser for foreldre, uttrykkes som viktig. Helsesykepleiers rolle blir nevnt av flere i denne sammenhengen.

Selv om det ikke ble tatt opp som et eget tema i intervjuene, var det flere som refererte til problemer foreldre har eller har hatt i oppveksten. Å se foreldre ha det vanskelig er en ekstra påkjenning for barna. Noen tok opp viktigheten av å kunne skille mellom egne og foreldres følelser og problemer. En av de unge ønsket å formidle at det burde snakkes mer om psykisk helse blant foreldre med innvandrerbakgrunn. Førstegenerasjons innvandrere kan bære med seg mange erfaringer og traumer som påvirker dem, og dette har igjen en påvirkning på deres barn.⁴⁴ Dette er erfaringer noen av informantene også fortalte om i intervjuene.

Skam

Flere av de vi intervjuet snakket om å ha vært i situasjoner der de har følt på en sterk forlegenhet. Ord som er brukt er «flaut», «ekkelt», «pinlig». Bare en bruker ordet «skam» direkte i intervjuene, men følelsene de andre beskriver, er knyttet til en skamfølelse. De forteller om situasjoner hvor de har følt seg utsatte, eller situasjoner de har unngått for å ikke føle seg «teite». Eksempler på slike situasjoner har vi vist tidligere i rapporten. Det er mange som uttrykker det i forbindelse med å motta økonomiske stønader. Her

44 Johansen, J. D., Varvin, S. (2019). I tell my mother that ... sometimes he didn't love us – Young adults' experiences of childhood in refugee families: A qualitative approach. *Childhood*, 26(2), 221–235 <http://flyktning.helsekompetanse.no/sites/flyktning.helsekompetanse.no/files/1%20tell%20my%20mother%20that%20%E2%80%A6.pdf>

forteller Anna hvordan det føltes å motta støtte fra NAV:

«Ja, i starten, fordi før når man var yngre så var NAV egentlig ganske tabu. Det var liksom sånn at gikk du på NAV, så var du fattig. Det var ikke noe annet liksom. Så i starten så synes jeg det var veldig flaut. Det var skikkelig sånn ... Jeg synes det var skikkelig pinlig, og det var liksom ikke noe jeg pratet om, liksom. Men jeg visste jo at dersom vi skulle ha råd, så måtte vi få hjelp av NAV, og sånn var det jo bare.»

Følelsen av skam blir også uttrykt i situasjoner der de ikke har kunnet stille i det «rette» utstyret for aktiviteten, eller når de ikke har kunnet være med på de samme aktivitetene eller utfluktene som andre. Disse følelsene ble ofte beskrevet når de unge fortalte om fortiden og oppveksten. Det som er gledelig å høre videre i intervjuene, er at de har lagt følelsen av skam bak seg. Som Nora sier:

«Så nå er det ikke noe jeg bryr meg om lenger. Det bare sånn det er.»

Emma har opplevd å komme i en inkluderende og mangfoldig klasse på videregående som hun mener har hjulpet henne mye i å legge skammen bak seg.

«Ja, det var en veldig sunn klasse, og ja, jeg tror det ... jo eldre du blir, jo lengre jeg kommer ut ifra den situasjonen jeg var i som liten, jo mer lærte jeg å akseptere [...] meg. Ja, jeg tror det healet meg veldig, da. Det at du kunne være åpen og snakke om det, og ikke eie skam og ikke være skamfull, tenke at det er skamfullt. Jeg tror det har hjulpet meg å gi litt slipp, da, det er det som har gjort at jeg har kommet meg videre, hvis det gir mening.»

Jobb og utdanning

De fleste som ble intervjuet var i gang med en utdanning, bortsett fra Amalie som har valgt å jobbe ett år etter videregående, og Jonas som foreløpig ikke er klar til å gi slipp på den økonomiske tryggheten en fast jobb gir. Jonas har jobbet siden han var 12 år, og forteller at han holder mulighetene åpne for videre utdanning, men at det er vanskelig å gi slipp på en fast jobb som skaffer ham en fast inntekt. Han knytter dette til oppveksten sin:

«Ja, man merker mye på oppveksten sin, det har mye å si hvordan man utvikler og takler livet som voksen. Om man tar utdanning, ikke tar utdanning.»

Fra spørreundersøkelsen ser vi at 39 prosent sier at utdanning er blitt mer viktig på grunn av dårlig økonomi i oppveksten, og 52 prosent sier at jobb er mer viktig på grunn av dårlig økonomi i oppveksten. Dette kan tolkes til at mange av respondentene har satt sine livsvalg i sammenheng med oppvekst med dårlig råd.

I intervjuene faller hovedsakelig begrunnelsen og motivasjonen for valgene av utdanningsretning inn i to spor. De unge forteller at de ønsker å ta en utdanning hvor de gjennom yrket sitt kan hjelpe andre, og/eller så vil de sørge for å ha økonomisk sikkerhet i fremtiden. Erfaringene deres har ført til refleksjoner om hva som er viktig med tanke på fremtiden. To har valgt å engasjere seg i å gjøre noe med barnefattigdom gjennom å være aktive i politikk eller frivillige organisasjoner.

Oppsummering av kapittelet

I dette kapittelet har vi sett at konsekvensene av en oppvekst i en lavinntektsfamilie kan være mange. Forholdet til egen økonomi i ung voksen alder ble ofte trukket frem, og de unge forklarte at de hadde mye stressfølelser knyttet til penger, også i dag: Redsel for å ikke kunne forsørge seg og sine nærmeste og frykt for lån og økonomiske forpliktelser. Det er tydelig både fra intervjuene og

fra spørreundersøkelsen at økonomi er noe som både har bekymret og fremdeles bekymrer dem.

Skam har vært en følelse de har måttet forholde seg til - og jobbe med å legge fra seg. Det er betryggende at mange av de unge hadde fått et mer avklart forhold til skamfølelsen, de virket å ha klart å overvinne den i stor grad.

Oppveksten med lavinntekt har farget valgene de unge har tatt når det gjelder utdanning og yrkesliv, ifølge dem selv. Det er viktig med en økonomisk sikkerhet. Det er også viktig at andre barn, småsøsken og fremtidige egne barn ikke skal oppleve samme vanskelige situasjoner de har måttet håndtere, både på skolen og på fritiden. Deres stemme i denne rapporten, i tillegg til hvordan de bruker sin stemme og kompetanse i andre fora og fremtidig yrkesliv, er svært viktige bidrag.

10 OPPSUMMERING

Gjennom intervjuene og spørreundersøkelsen har en gruppe med totalt 222 unge i alderen 15-26 år bidratt med svært viktige erfaringer, refleksjoner og anbefalinger. Deres stemmer og erfaringer er sentrale for å belyse utfordringene rundt oppvekst i familier med lavinntekt, og for å komme med nødvendige løsninger.

Gjennom intervjuene har vi hørt historiene til sterke, unge mennesker som har møtt høye hindre tidlig i livet, men som har funnet sine håndteringsmekanismer. Alle uttrykker at oppveksten med det en av dem kalte «et begrenset liv» har påvirket dem, på ulike måter. I rapporten har Røde Kors forsøkt å gi innsikt i hva som har vært særlig utfordrende og hva som har vært viktig for dem i oppveksten.

De unge som forteller sin historie i rapporten, vil ikke at andre skal oppleve det samme som de gjorde i oppveksten. Noen har hatt trippelskift med skole, ekstrajobb og jobben hjemme for at småsøsken ikke skal få den samme oppveksten som dem. Flere forteller om å ha hatt følelsen av skam, men forteller at de har klart å bearbeide skamfølelsen og legge den bak seg. Røde Kors

håper denne rapporten kan være med på løfte disse unge sine synspunkter inn i samfunnsdebatten.

Spørreundersøkelsen supplerer de unges stemmer og gir et kvantitativt tilsnitt til rapporten. Spørreundersøkelsen gir viktig lærdom om en rekke utfordringer som utenforskap, ensomhet og manglende livstilfredshet blant unge som har vokst opp i familier med lavinntekt. Dette er utfordringene som rammer en større andel unge med oppvekst i lavinntekt. Andre undersøkelser som favner unge fra en bredere sosioøkonomisk bakgrunn bekrefter dette inntrykket.

Røde Kors ber om at politikere tar med seg de unges historier og anbefalinger videre når det utformes politikk som direkte og indirekte påvirker barn og unge som vokser opp i familier med lavinntekt. I vedlegg 1 har Røde Kors samlet anbefalingene fra de som har bidratt til denne rapporten. Denne rapporten er en utfordring til dagens kommunepolitikere og nasjonale politikere fra dem det gjelder: Dette kan fikses.

VEDLEGG 1

ANBEFALINGENE FRA DE UNGE

Råd til andre barn og unge fra de åtte unge som ble intervjuet:

- Start din egen lukkede sparekonto så tidlig som mulig.
- Fullfør utdanning, fullfør skolen, fullfør lærling-tida.
- Prøv å delta på det meste, bruk gratistilbudene som finnes.
- Finn noen å snakke med, søk hjelp. Det er viktig å finne en plass der du kan snakke uten å måtte bekymre deg for foreldrene dine.
- Snakk med helsesykepleier, ikke bare om hvordan du har det, men også om muligheter. Snakk om aktiviteter: det kan finnes gratisaktiviteter, der du kan utvikle deg som person.
- Alle barn og unge er i forskjellige situasjoner. Men fokuser på de tingene du liker, fokuser på det positive. Det vil alltid være lys i enden av tunnelen.
- Jobb hardt, lag din egen fremtid. Ikke stol på staten.

Anbefalinger til beslutningstakere fra de åtte unge som ble intervjuet:

Skole

- Gratis og sunn skolemat, gratis SFO og leksehjelp.
- God kvalitetsutdanning, også på små steder.
- Skoleuniformer frem til endt ungdomsskole, for å skape mindre forskjeller i skolen.

Fritid

- Mer informasjon ut til kommunen og skolene om muligheter: alt fra fritidsaktiviteter til støtteordninger, til muligheter for ferieopplevelser.
- Flere muligheter for fritidsaktiviteter i kommunes regi slik alle kan delta på lik linje, uavhengig av økonomi.
- Tilgang til opplevelser, særlig i ferier. Dette er viktig for å ikke bli satt utenfor og fordi opplevelser er viktig for egen utvikling.
- En grunnpris foreldre betaler for aktiviteter og når denne summen overstiges bør resterende dekkes av det offentlige/staten.

System og ordninger

- Det bør finnes mer informasjon om støtteordninger som eksisterer for barn i lavinntektsfamilier, og lettere og mindre byråkratisk tilgang til disse støtteordningene.

- Matutdelinger bør være tilgjengelig nært der man bor: Ikke alle har bil og det kan være vanskelig å komme seg til steder hvor matutdelingene skjer.
- Ikke glem mindre steder og småbyer; folk har dårlig råd overalt.
- Det bør være lettere å få hjelp og å få den riktige hjelpen. Det kreves uforholdsmessig mye dokumentasjon for støtteordninger.
- Systemet bør være mer realitetsorientert. NAV regner for eksempel inntekt ut ifra husstanden, men forholdene i husstanden bør tas i betraktning.
- Det bør være en nøytral plass (muligens nettside) hvor det samles opplysninger om saker man trenger til voksenlivet, eksempelvis om kjøp av bolig og bil, om flytting (fellesutgifter, kommunale utgifter og lignende).
- Det bør være arenaer for foreldre (for voksne) der de kan snakke om problemer knyttet til økonomi, uten at det er knyttet skam til det, og uten at de føler seg underlegne.

Annet

- Til lærere og andre voksne tillittpersoner på steder hvor barn og unge oppholder seg: spør oss hvordan vi har det.
- Mer hjelp i overgangen fra barn til voksen: Unge trenger en økonomisk buffer ved inngangen til voksenlivet. De trenger hjelp til for eksempel å øvelseskjøre.

Anbefalinger fra de unge som deltok i spørreundersøkelsen:

I spørreundersøkelsen har de unge rangert ulike tiltak etter første-, andre- og tredjeprioritet. Hyp-pigst rangerte tiltak:

- gratis mat på skolen
- økt barnetrygd og/eller økonomisk støtte til familier med dårlig råd
- gratis sosiale tilbud
- gratis fritidsaktiviteter
- bekjempe arbeidsledigheten

I tillegg kunne respondentene skrive inn anbefalinger, og der ble viktigheten av psykisk helsevern og mental helse trukket frem flere ganger. Flere respondenter benytter muligheten til å skrive at kosthold og skolemat er viktig, bedre transportmuligheter, og at aktiviteter på skolen må kunne gjennomføres uten utstyr hjemmefra.

Noras anbefalinger: Det satses i feil ende!

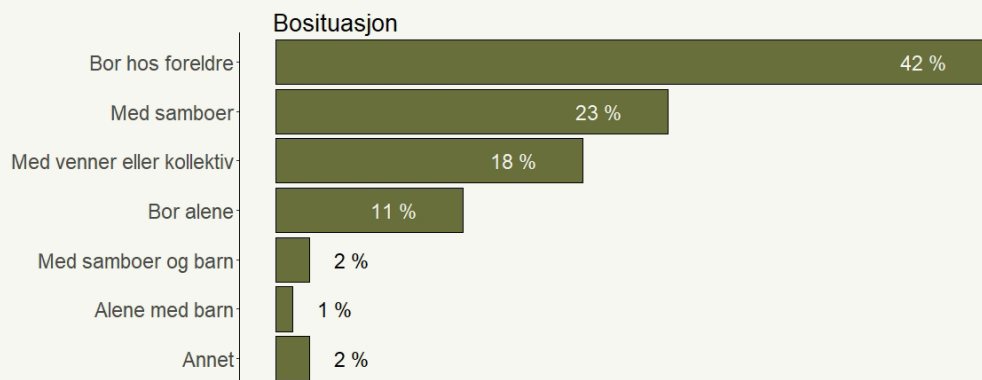
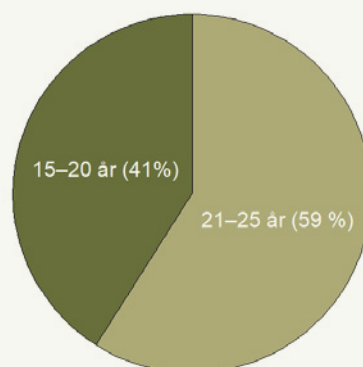
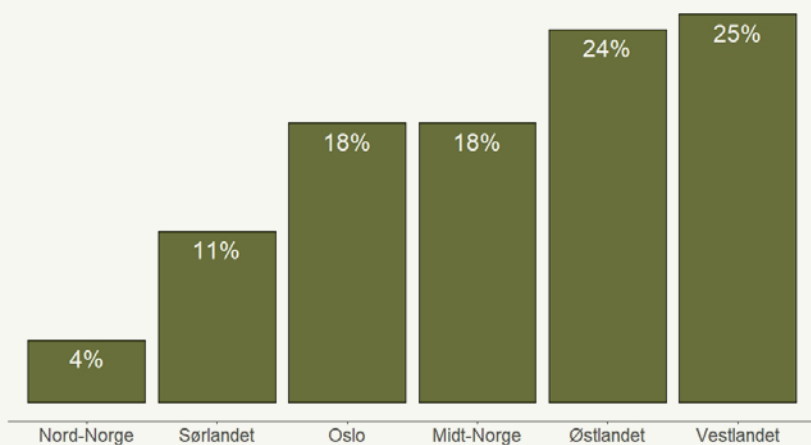
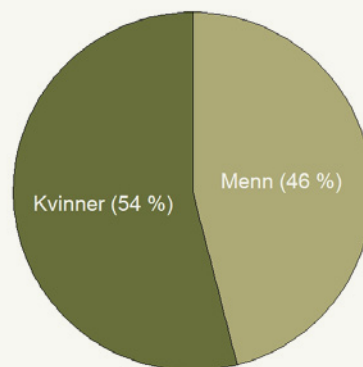
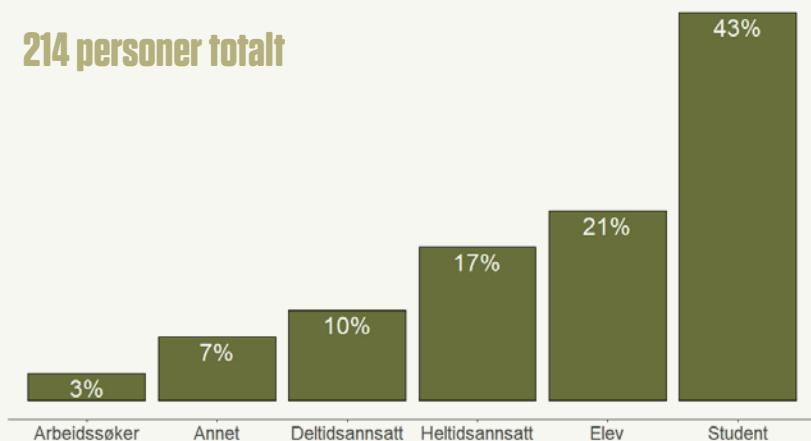
- «Det er ikke en quick fix, kommunen min har prøvd på en quick fix. De har prøvd sånn **fritidskort** der du får så og så mange kroner for å dekke treningsavgiften på en aktivitet. Du må betale regning på sånn tusen kroner, og så må du søke om refusjon. Det funka ikke. Folk har ikke tusen kroner å legge ut. Så her må det på plass en løsning som gjør at man ikke må legge ut for ting. Altså, jeg synes det er tull. Det høres fint og flott ut det med et fritidskort, og tanken er god, men det funker ikke i praksis. De som virkelig trenger det har ikke råd til å legge ut for det. Og så er det behandlingstid, og så går det fire-fem uker, da har liksom matbudsjettet til en familie på fem røket.
- Og sånn som dette med **SFO** er en sånn viktig plass for barn å få være barn. Kan ikke huske at jeg har vært så mye barn som på SFO, men prisene på SFO bare øker. Og terskelen for å søke redusert betaling er skinnsykt høy. De som trenger det, kvier seg for det, de gjør det ikke.
- Og samme med det her med, **alle prisene øker i dag**, buss øker, drivstoff øker, det er bomringer, det er matprisene går opp og politikerne sier at mannen i gata merker det ikke. **Kanskje ikke mannen i gata merker det, men den familien som har under 200 000 i året å leve for, de merker det.** Når jeg går i butikkene i dag og ser prisene, hadde dette vært da jeg var ni år, da hadde vi aldri klart det.
- Det har jeg hørt så mange ganger. «Den vanlige mannen i gata», så nei, nei, så er det kanskje ikke den vanlige mannen i gata som har behov for at det ikke skjer, og samme **med at alt øke, men trygda øke ikke.** Og pengene man får fra NAV ... Man kan søke penger til sånn som konfirmasjon, og den prisen er den samme nå som den var for mange, mange år siden. Det funker ikke. Prisene øker, men samme nivået hele tida, det går ikke.
- Det må innvilges mer penger til barn og unge. Ikke bare til dem som går på toppidrettsskoler og har råd til det, men de **som må satses på, er de som er helt nederst.** Som ikke har noe. De har jo gjort mange gode ting. Sånn som dette her med leie-utstyr. Men jeg tror ikke de tenker over hvor flaut det er å møte opp på skolen med et par ski der det står Røde Kors på. Det er SÅ pinlig. Jeg ville kvia meg for det i dag, og da kan man bare tenke seg hvor mange det er som gjør det samme. **Jeg føler det satses i feil ende!**
- Vi kutter skattelette her og der, men det er aldri for dem som er helt nederst. **Det blir billigere elbil. Kjempes fint. Det gjør det billigere for folk å kjøpe elbil. Okey, men min mor hadde ikke råd til førerkort. Hva skal hun med en elbil?** Man trenger at bussprisene går ned, at ting for barn blir billigere. Veldig, veldig engasjerende tema!

VEDLEGG 2

OPPSUMMERING AV SPØRREUNDERSØKELSEN

Figur 1: Nøkkeltall for hele utvalget

214 personer totalt

Introduksjon

Opinion har på vegne av Røde Kors, gjennomført en spørreundersøkelse blant unge i alderen 15-25 år som vokste eller vokser opp i familier i lavinntekt. Utgangspunktet for spørreundersøkelsen er at unge selv – med sin erfaringsbaserte kunnskap – kan belyse sammenhenger mellom oppvekst i lavinntekt og hvordan de hadde det på skolen og på fritida, samt fortelle oss hvordan deres liv er i dag. Ved å sammenligne enkelte spørsmål med tall fra Ungdata-undersøkelsen fra 2022,⁴⁵ kan vi vurdere denne gruppens svar opp mot en større gruppe, selv om at disse tallene må tolkes med forsiktighet.

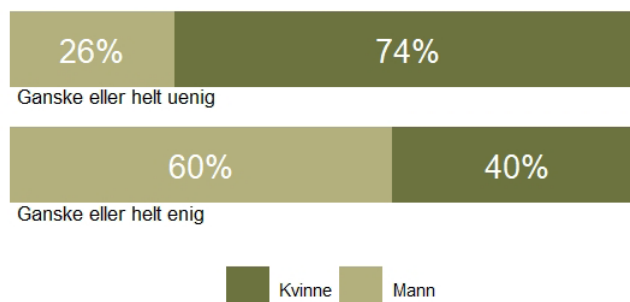
Hovedfunn

- Flere som vokser opp i lavinntekt, følte at de ikke passet inn på skolen sammenlignet med øvrig ungdom.
- 19 prosent i spørreundersøkelsen oppga at de ikke deltok i minst én eller flere fritidsaktiviteter fordi familien ikke hadde råd.
- «Gratis mat på skolen» og «Økt barnetrygd og/eller økonomisk støtte til familier med dårlig råd» er oftest anbefalt av respondentene til myndighetene som politiske tiltak.
- Blant unge som vokste opp i lavinntekt følte en større andel kvinner enn menn at de ikke passet inn på skolen.
- Blant de 60 respondentene som sjelden eller aldri benyttet seg av skolefritidsordninger, var den oppgitte årsaken for 28 prosent at familien ikke hadde råd.
- En større andel unge i storbyer syntes de passet inn blant medelever, mens flere på mindre steder ikke syntes det.
- 39 prosent sier at utdanning er blitt mer viktig på grunn av dårlig økonomi i oppveksten
- 52 prosent sier at jobb er mer viktig på grunn av dårlig økonomi i oppveksten
- Av respondentene sier 16 prosent at de har følt utenforskap på grunn av dårlig økonomi.
- Unge som vokste opp i lavinntekt, er mindre tilfredse/fornøyde med livet sitt enn øvrige unge
- 43 prosent opplevde ikke at de har hatt like god tilgang til ferier og ferieopplevelser som jevnaldrende.
- For 21 prosent var det ikke organisert leksehjelp tilgjengelig der de bodde.

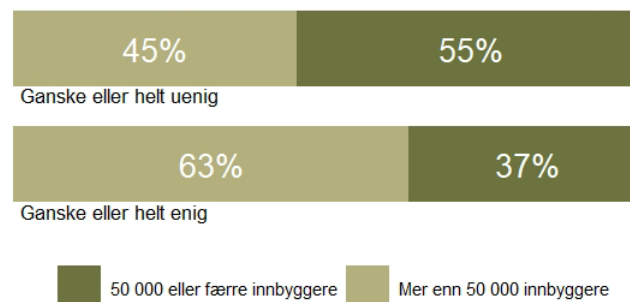
På skolen

Til påstanden «Jeg følte at jeg passet inn blant medelevene mine», var 32 prosent ganske uenige eller helt uenige. Dette kan sammenlignes med påstanden «jeg føler at jeg passer inn blant elevene på skolen», fra den nasjonale Ungdata-spørreundersøkelsens resultater for 2022, hvor 19 prosent opplyser at de er litt eller helt uenige med en tilsvarende påstand.⁴⁶ Dette er en betydelig forskjell, som også er statistisk signifikant. Når vi vender blikket mot kjønnsforskjeller, ser vi at en større andel kvinner enn menn følte at de ikke passet inn blant medelevene sine (Figur 2). I figur 3 ser vi at en større andel unge i storbyer er enige i at de passet inn blant medelever, mens flere på mindre steder er uenige. Dette henger kanskje sammen med at det er vanskeligere å finne en gruppe likesinnede på et mindre sted.

Figur 2. Fordeling av enige og uenige respondenter til påstanden "Jeg følte at jeg passet inn blant medelevene mine", etter kjønn.

Figur 3. Fordeling av enige og uenige respondenter til påstanden "Jeg følte at jeg passet inn blant medelevene mine", etter bostedsstørrelse.

Til påstanden «Jeg gruet meg ofte til å gå på skolen» er 39 prosent helt eller ganske enige. Tilsvarende tall fra Ungdata 2020 var 27 prosent, og forskjellen er statistisk signifikant. Vi ser også en kjønnsforskjell mellom kvinner og menn, og at flere kvinner enn menn gruet seg til å gå på skolen.

46 Bakken, A. (2022). *Ungdata 2022. Nasjonale resultater*. Rapport 5. NOVA/OsloMet. <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/bitstream/handle/11250/3011548/NOVA-rapport-5-2022.pdf?sequence=5&isAllowed=y>

Tabell 1. Svarfordeling til påstanden «Jeg gruet med ofte til å gå på skolen», etter kjønn.

Jeg gruet meg ofte til å gå på skolen	Kvinner (%)	Menn (%)
Helt enig	18	14
Ganske enig	30	15
Verken enig eller uenig	19	27
Ganske uenig	17	28
Helt uenig	14	16
Vet ikke / Ikke aktuelt	2	0

56 prosent i spørreundersøkelsen opplyste at det hadde hendt at de ble mobbet av andre elever på skolen, og ni prosent av dem som hadde blitt mobbet, sa at mobbingen hadde sammenheng med familien hadde dårlig råd. En 21 år gammel kvinne skriver: **«ting som er obligatorisk bør i hvert fall ikke koste penger»**. Likevel svarte 49 prosent at de trivdes sosialt på skolen, og gutter (57 prosent) trivdes litt bedre enn jenter (43 prosent). Et stort flertall, på 81 prosent, hadde med matpakke hjemmefra til skolen, men i anbefalingene til myndighetene trekker flere fram hvor viktig det kan være med skolemat. 16 prosent er helt eller ganske enige i påstanden «jeg var ofte sulten på skolen».

Fritid

Av respondentene sier 16 prosent at de har følt utenforskap – definert som manglende sosial tilknytning til samfunnet rundt – på grunn av dårlig økonomi. 54 prosent mener de har vært mer ensomme enn andre på deres alder. En tjuenårig mann skriver at det **«burde vært lettere å snakke med helsesøster om økonomiske vansker hjemme og de påkjenninger det fører med»**. 26 prosent av respondentene var ganske, svært ofte eller alltid bekymret for økonomi i oppveksten.

Om og i hvilken grad unge kan delta i ulike fritidsaktiviteter påvirkes av husholdningens økonomi. De aller fleste av respondentene hadde deltatt i en eller flere faste organiserte aktiviteter.⁴⁷ 19 prosent (41 personer) i spørreundersøkelsen svarte at de avsto fra en eller flere fritidsaktiviteter fordi familien ikke hadde råd.

Tabell 2. Prosentvis fordeling etter bostedsstørrelse. Blant de som ikke hadde råd.

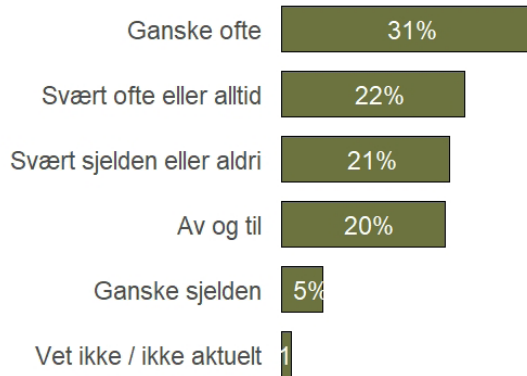
	Innbyggere på hjemsted	
	Mer enn 50 000 innbyggere	50 000 eller færre innbyggere
Hadde ikke råd til å delta på fritidsaktivitet	63 %	37 %

I tillegg ser vi at 63 prosent av dem som ikke hadde råd, var fra de større byene (Tabell 2). Siden alle disse vokste opp i lavinntekt, kan noe av denne forskjellen handle om at man har et bredere tilbud på større steder, og dermed blir mer oppmerksomme på alt man ikke kan være med på. For unge på småsteder kan manglende kollektivtransport gjør det vanskeligere å delta på fritidsaktiviteter. Disse unge er enda mer avhengige av foreldre som kan kjøre dem. En 25 år gammel mann skriver: **«Jeg er fra en bygd og vi hadde ikke bil. Manglende kollektivtilbud gjorde at jeg ikke kunne delta i de samme aktivitetene som de andre barna»**. At familien ikke hadde bil, henger gjerne sammen med økonomi.

47 Kategoriene med aktiviteter de tok stilling til er: Fritidsklubb; Idrett, Teater, korps; Lag, foreninger.

Skolefritidsordninger og leksehjelp

Figur 4. Deltagelse i skolefritidsordninger, i prosent.

28 prosent av respondentene har sjelden eller aldri benyttet seg av skolefritidsordninger. Blant de som sjelden eller aldri benyttet seg av skolefritidsordninger var den oppgitte årsaken for 28 % (N=17) at familien ikke hadde råd, men dette er veldig små tall med stor usikkerhet. Dette utgjør 8 prosent av alle respondentene i spørreundersøkelsen. Dette tyder på at en del familier ikke har råd til å benytte disse tilbudene. Den vanligste årsaken (30 prosent) var «hadde ikke lyst». I tillegg er det ikke alle steder det tilbys. For eksempel svarer ti prosentpoeng flere på mindre steder at de «svært sjelden eller aldri» var på skolefritidsordninger. For 21 prosent var det ikke organisert leksehjelp tilgjengelig der de bodde. Kombinert med 29 prosent som svært sjelden eller aldri deltok i organisert leksehjelp, deltok dermed omtrent halvparten svært sjelden eller aldri i organisert leksehjelp. Bare 10 prosent deltok ofte, alltid eller ganske ofte i organisert leksehjelp. De fleste har ofte eller av og til fått hjelp med leksene sine hjemme.

Tabell 3. Hjelp med lekser hjemme ved behov, i prosent.

Fikk du hjelp med leksene dine hjemme når du hadde behov for det?	Prosent
Svært ofte eller alltid	27
Ganske ofte	28
Av og til	23
Ganske sjelden	12
Svært sjelden eller aldri	7
Vet ikke/ikke aktuelt	3

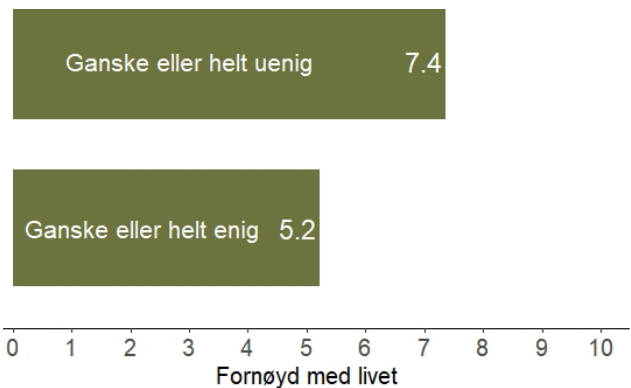
Livskvalitet

39 prosent av respondentene opplyser at utdanning har blitt viktigere på grunn av dårlig økonomi i oppveksten, og 52 prosent sier at jobb har blitt mer viktig på grunn av dårlig økonomi i oppveksten. At de unge selv setter sine livsvalg i sammenheng med oppvekst i lavinntekt, viser hvordan dårlig råd i barndom kan påvirke hele livsløpet.

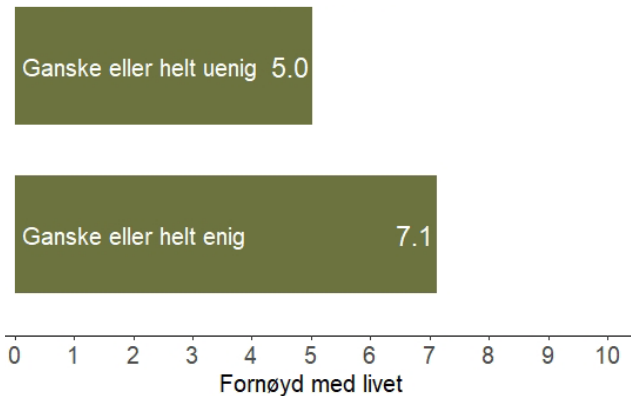
For å finne ut hvordan unge fra lavinntektsfamilier har det, har vi spurt hvor fornøyd de er med livet. Vi benyttet en skala fra 0 til 10, hvor 0 er «ikke fornøyd i det hele tatt» og 10 er «svært fornøyd». Gjennomsnittsverdien er 6,1. I Ungdata antas det at dersom noen har seks eller høyere, regnes de for å være tilfredse med livet sitt. Ungdataundersøkelsen i 2022 hadde et lignende spørsmål.⁴⁸ Av respondentene i spørreundersøkelsen oppgir 36 prosent en verdi under seks, mens tilsvarende andel i Ungdata er 18 prosent.

Det er også variasjoner i spørreundersøkelsen når ulike spørsmål kombineres. Eksempelvis er de som gruet seg til å gå på skolen, mindre fornøyd med sine nåværende liv enn dem som ikke gruet seg like mye (Figur 5). Tilsvarende trivdes de som er mer fornøyd med sitt nåværende liv, bedre sosialt på skolen (Figur 6). Selv om det ikke nødvendigvis er en direkte kausalitet her, illustrerer det poenget om at hvordan man hadde det som barn, henger sammen med hvordan man har det som voksen.

Figur 5. Hvor fornøyde, enige og uenige respondenter til påstanden «Jeg gruet meg ofte til å gå på skolen», er med sine liv, i gjennomsnitt.

Figur 6. Hvor fornøyde, enige og uenige respondenter til påstanden «Jeg trivdes sosialt på skolen», er med sine liv, i gjennomsnitt.

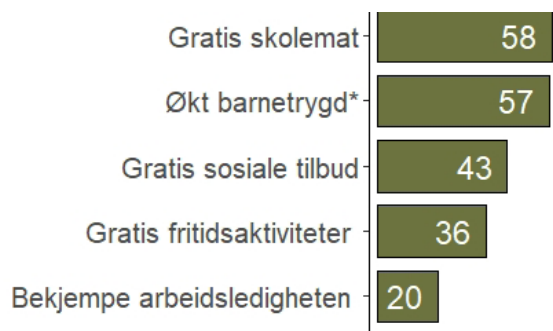

48 Bakken, A. (2022). *Ungdata 2022. Nasjonale resultater*. Rapport 5. NOVA/OsloMet. <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/bitstream/handle/11250/3011548/NOVA-rapport-5-2022.pdf?sequence=5&isAllowed=y>

Anbefalinger til myndighetene

Hovedformålet med denne spørreundersøkelsen er å høre hvilke tiltak unge fra lavinnteksfamilier mener er nyttige for å hjelpe barnefamilier med dårlig råd. I spørreundersøkelsen har de unge rangert ulike tiltak etter første-, andre- og tredje-prioritet. "Gratis mat på skolen" er oftest anbefalt som førsteprioritet, mens «økt barnetrygd og/eller økonomisk støtte til familier med dårlig råd» er anbefalt omtrent like ofte.

Figur 7. Fordeling av anbefalinger, prioritert på førsteplass, til myndighetene, etter antall avkryssninger.

*Økt barnetrygd og/eller økonomisk støtte til familier med dårlig råd

I tillegg kunne respondentene skrive inn egne anbefalinger, og der ble viktigheten av psykisk helsevern og mental helse trukket fram flere ganger. I tillegg benyttet flere respondenter muligheten til å understreke at kosthold og skolemat er viktig, at de ønsker bedre transportmuligheter, og at aktiviteter på skolen må kunne gjennomføres uten utstyr hjemmefra.

Representativitet

Dette utvalget skal representere unge i alderen 15 til og med 25 år som vokser opp eller har vokst opp i vedvarende lavinntekt. 11,7 prosent av alle barn, 115 000, vokser opp i vedvarende lavinntekt. Da de eldste i spørreundersøkelsen fortsatt var barn (under 18 år) i 2015, var denne andelen 10 prosent. Av 1 110 211 barn i 2015 utgjør dette 111 021.⁴⁹ Bruker vi dette som grunnlag for å beregne feilmargin/konfidensintervall for vår spørreundersøkelse, får vi en feilmargin på 7 prosent når vi vil være 95 prosent sikre. Dette betyr at de fleste svarene vil ha en feilmargin på 7 prosent i begge retninger. Dette betyr eksempelvis at når 32 prosent var ganske uenige eller helt uenige i påstanden «jeg følte at jeg passet inn blant medelevene mine», kan vi anta at mellom 25 og 39 prosent av ungdom i lavinntekt føler det samme. Feilmarginen øker når vi kun ser på svar blant undergrupper.

49 Familier og husholdninger 10987: Folkemengde og barn 0-17 år, etter barnets alder. 1. januar (K) (B) 2010 - 2022 [Statistikk]. Statistisksentralbyrå (2022). <https://www.ssb.no/statbank/table/10987/>. Sist endret 28.06.2022

Besøksadresse Hausmanns gate 7, 0186 Oslo Postadresse Postboks 1, Grønland, 0133 Oslo
Telefon (+47) 22 05 40 00 E-post post@redcross.no